

**КАНАТТУУЛАРДЫН ҮНДӨРҮ
ГОЛОСА ПТИЦ
VOICES OF BIRDS**

**КАНАТТУУЛАРДЫН ҮНДӨРҮ
ГОЛОСА ПТИЦ
VOICES OF BIRDS**

Бишкек 2020

УДК 59.636.31.0
ББК 28.693.35
К19

БУУӨП Кыргызстан - ПРООН в Кыргызской Республике - UNDP Kyrgyzstan/КАНАТТУУЛАРДЫН ҮНДӨРҮ - ГОЛОСА ПТИЦ - VOICES OF BIRDS, 2020 - 80 стр.
ISBN 978-9967-9283-3-6

Ырлар: Ирина Романовская
Координаторлор: Миргуль Аманалиева,
Дилдекан Кулумбетова жана
Мирлан Дыйканбаев

Сүрөттөр: Олег Белялов, Андрей Виляев,
Адриана Дину, Аскар Исабеков,
Нурлан Кальчинов, Эркинбек Касыбеков,
Андрей Коваленко, Олег Першин,
Ирина Романовская, Сергей Торопов,
Иван Турковский, Василий Федоренко
жана Владислав Якушкин

Дизайн: Светлана Береза

Котормо: Абийрбек Абыкаев, Бакыт Джунусалиев,
Тим Скотт жана Олжобай Шакир

Бул китеп Батыш Тянь-Шандын канаттууларына арналган - Кыргызстандын уникалдуу биоартүрдүүлүгүнүн таң калыштуу жана кооз өкүлдөрү. Сиз бул канаттуулардын айрымдарын дароо таанып алсаңыз, кээ бирлери сейрек кездешет. Тилекке каршы адамдын иш аракеттери канаттуулардын айрым түрлөрүнүн тукум курут болушуна коркунуч туудурат. Табият менен адамдын ортосундагы шайкештикти сактоо үчүн эмне керек? Ушул укмуштай жапайы канаттуулардын жоголуп кетишине жол бербөө үчүн жана табигый жашоо циклиндеги биологиялык чынжырды бузбоо үчүн эмне кылсак болот? Келгиле, канаттуулардын үндөрүн угуп, алардын тукуму үзгүлтүккө учурабашы үчүн, бардык аракеттерди жасайлы.

Бул китеп БУУӨП/ГЭФ «Туруктуу жашоо шарттарын колдоо үчүн Батыш Тянь-Шань тоо экосистемасынын глобалдык маанидеги биоартүрдүүлүгүн жана аны менен байланышкан жер жана токой ресурстарын сактоо» долбоорунун колдоосу менен жарыкка чыкты.

Бул басылмада берилген ойлор БУУнун, БУУнун Өнүктүрүү программасынын, анын программа/долбоорлорунун же өкмөттөрдүн көз-караштарын чагылдырууга тийиш эмес. Колдонулган белгилөөлөр кандайдыр бир өлкөнүн, территориянын же аймактын, же алардын чек-араларынын укуктук статусуна тиешелүү көз-караштарды чагылдырбайт.

ISBN 978-9967-9283-3-6

Стихи: Ирина Романовская
Координаторы: Миргуль Аманалиева,
Дилдекан Кулумбетова и
Мирлан Дыйканбаев

Фотографии: Олег Белялов, Андрей Виляев,
Адриана Дину, Аскар Исабеков,
Нурлан Кальчинов, Эркинбек Касыбеков,
Андрей Коваленко, Олег Першин,
Ирина Романовская, Сергей Торопов,
Иван Турковский, Василий Федоренко
и Владислав Якушкин

Дизайн: Светлана Береза

Перевод: Абийрбек Абыкаев, Бакыт Джунусалиев,
Тим Скотт и Олжобай Шакир

В данной книге представлены птицы Западного Тянь-Шаня – удивительные, красивые и самые разные. Некоторых из этих птиц вы узнаете сразу, а некоторые встречаются довольно редко, но являются не менее интересными птицами. К сожалению, экономическая деятельность человека ставит под угрозу исчезновения некоторые виды птиц. Что нужно, чтобы сохранить гармонию между природой и человеком? Что мы можем сделать, чтобы не допустить исчезновения этих удивительных птиц и не нарушить биологическую цепочку в жизненном цикле нашей природы? Давайте прислушаемся к откровениям птиц и сделаем всё, чтобы их пение никогда не утихло.

Данная книга опубликована при поддержке проекта ПРООН/ГЭФ «Сохранение глобально значимого биоразнообразия и связанных с ним земельных и лесных ресурсов Западного Тянь-Шаня для поддержки устойчивых средств существования».

Мнения, выраженные в этой публикации, необязательно отражают точку зрения ООН, Программы развития ООН, ее программ/проектов или правительств. Употребляемые обозначения не означают выражения какого-либо мнения относительно правового статуса той или иной страны, территории или района, или их границ.

Poems: Irina Romanovskaya
Coordinators: Mirgul Amanaliev, Dildekan Kulumbetova, and Mirlan Dyikanbaev

Photographs: Oleg Belyalov, Andrey Vilyaev, Adriana Dinu, Askar Isabekov, Nurlan Kalchinov, Erkinbek Kasybekov, Andrey Kovalenko, Oleg Pershin, Irina Romanovskaya, Sergey Toropov, Ivan Turkovskiy, Vasily Fedorenko, and Vladislav Yakushkin

Design: Svetlana Bereza

Translation: Abiirbek Abykaev, Bakyt Dzhususaliev, Tim Scott, and Olzhobai Shakir

This book is devoted to birds of the Western Tian Shan – amazing and beautiful representatives of the unique biodiversity of Kyrgyzstan. You can recognize some of these birds right away, some are quite rare. Unfortunately, human activities pose a considerable threat to the extinction of some bird species. What is needed to maintain harmony between nature and human being? What can we do to prevent the extinction of these amazing birds and not break the biological chain in the life cycle of our nature? Let us listen to the voices of birds and do everything so that their singing never subsides.

This book is published in the framework of UNDP/GEF project “Conservation of globally important biodiversity and associated land and forest resources of Western Tian Shan mountain ecosystems to support sustainable livelihoods”.

The views expressed in this book do not necessarily reflect those of the UN, the UN Development Programme, its programmes/projects or governments. The designations employed do not imply the expression of any opinion whatsoever concerning the legal status of any country, territory or area, or its frontiers or boundaries.

УДК 59.636.31.0
ББК 28.693.35

©БУУӨП Кыргызстан - ПРООН в Кыргызской Республике - UNDP Kyrgyzstan

МАЗМУНУ • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENT

КИРИШҮҮ
ВВЕДЕНИЕ
INTRODUCTION

1-4

АВТОРДОН
ОТ АВТОРА
FROM THE AUTHOR

6-8

ИНФОГРАФИКА
ИНФОГРАФИКА
INFOGRAPHICS

9-14

КУШТАР ЖӨНҮНДӨ ЫРЛАР
ЖАНА АЛАРДЫ СҮРӨТТӨӨ
СТИХИ ПРО ПТИЦ
И ИХ ОПИСАНИЕ
POEMS ON BIRDS AND
THEIR DESCRIPTION

15-60

КУШ КАРОО
БЁРДВОТЧИНГ
BIRDWATCHING

61-63

ДҮЙНӨ КАНАТТУУЛАРЫ
ПТИЦЫ МИРА
BIRDS OF THE WORLD

64-66

БИОАРТУРДУУЛУК
БИОРАЗНООБРАЗИЕ
BIODIVERSITY

67-68

КОРУТУНДУ
ЗАКЛЮЧЕНИЕ
CONCLUSION

69

КИРИШҮҮ

Бүткүл дүйнөлүк жапайы жаратылыш фондунун (WWF) «Тирүү планета 2020» аттуу жакында эле жасалган баяндамасына ылайык, 46 жыл (1970-2016-ж.) ичинде жаныбарлардын глобалдык популяциясынын саны орто эсеп менен 68%га азайган. WWF берген маалыматтар биоартүрдүүлүктүн мурда болуп көрбөгөндөй бузулушун антропогендик таасир этүүгө, анын ичинде токойлордун кыйылышы, рационалдуу пайдаланылбаган айыл чарбасы жана өз кезегинде COVID-19 сыяктуу вирустардын чыгышына түрткү берүүчү жапайы жаныбарларды мыйзамсыз сатууга байланыштырат.

Биоартүрдүүлүк – Жердеги жашоонун ар түрдүүлүгүнүн молдугу – кооптонуу пайда кылуучу темп менен кыскарып жатат. Биоартүрдүүлүктүн жоготууларынын биздин жыргалчылыгыбызга тийгизген таасири жылдан-жылга күчөп жатат. Анын адамдар жана планета үчүн кыйратуучу кесепеттери мурда болуп көрбөгөндөй жакындагандан жакындап келе жатат.

Экстремалдуу аба ырайынын шарттары, токой өрттөрү, урбанизация, айлана-чөйрөнүн булганышы, жаратылыш ресурстарын ашыкча пайдалануу глобалдык биоартүрдүүлүктүн кыскарышына алып келүүдө. Канаттуулардын, сүт эмүүчүлөрдүн, балыктардын, сойлоп жүрүүчү жаныбарлардын жана амфибиялардын саны таң калаарлыктай азайып жатат. Бул болсо планетадагы жашоого түздөн түз коркунуч туудурат!

Бул көйгөй менен күрөшүү жана учурдагы биоартүрдүүлүктү сактоо үчүн бүгүнкү күндө жаратылышты коргоо коомчулугу бир катар чараларды көрүүдө жана улуттук өкмөттөр менен биргеликте жаратылышты коргоо боюнча бир катар демилгелерди колдоп жатат. Регионалдык деңгээлдеги мындай глобалдык аракеттердин мисалдарынын бири, негизги максаты – уникалдуу жаратылыш комплекстерин жана биоартүрдүүлүктү сактоо, жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн дүйнөсүнүн сейрек кездешүүчү жана жоголуп кетүү коркунучунун астында турган түрлөрүн сактоо болгон БУУӨП/ГЭФтин Тянь-Шандын глобалдык маанидеги биоартүрдүүлүгүн сактоо боюнча долбоору болуп саналат. Долбоор Глобалдык экологиялык фонд (ГЭФ) тарабынан каржыланат жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курчاپ турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттиги менен өнөктөштүктө ишке ашырылып жатат.

Долбоор экотарбия берүү жана экотарбия сыяктуу жаратылышты коргоо жаатында маанилүү тармакты камтыйт. Кошумчалай кетсек, мындай тармак БУУнун Биоартүрдүүлүк жөнүндөгү конвенциясында да “коомчулуктун биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо жана туруктуу пайдалануу маселелери боюнча маалыматтуулугун жогорулатуу жаатында” чараларды көрүү зарылчылыгы катары белгиленген. Бул контекстте аталган долбоор – “Канаттуулардын үндөрү” аттуу китептин басылып чыгышына колдоо көрсөттү.

Китепте Кыргызстандын орнитология коомунун тең негиздөөчүсү, кушкаргоочу жана географ Ирина Романовскаянын жазган ырлары берилген. Андагы канаттуулар адамдарга кайрылышат, өздөрү тууралуу айтышат жана өз көйгөйлөрү менен бөлүшөт. Бул китеп балким адам менен жаныбарлардын ортосунда көпүрө орнотуунун, балдарды канаттуулардын таң калычтуу дүйнөсү менен тааныштыруу жана алардагы канаттууларга болгон сүйүүнү тарбиялоонун жакшы мүмкүнчүлүгү болушу мүмкүн. Анткени канаттуулар жаратылышта жана адамдын жашоосунда өзгөчө орунду ээлейт эмеспи.

Эстетикалык сулуулуктан тышкары алар жаратылышта дагы бир катар маанилүү функцияларды аткарышат. Канаттуулар жаныбар жана өсүмдүк азыктарын чоң өлчөмдө пайдалануу менен жаратылыш биоценоздорун таасирин тийгизишет, курт-кумурска, моллюск, сөөлжан, амфибия жана чычкандарды жеп тамактануу аркылуу омурткасыз жана омурткалуу жаныбарлардын санын жөнгө салат, ошондой эле уруктардын жайылышына, башкача айтканда өсүмдүктөрдүн отурукташуусуна көмөктөшөт. Акыркы маалыматтарга ылайык, Кыргызстанда канаттуулардын 407 түрү бар, алардын ичинен 57си өлкөнүн Кызыл китебине киргизилген, бул аларды коргоо жана сактоо үчүн өзгөчө көңүл буруу жана камкордук талап кылына тургандыгын билдирет.

Биз өзүбүздүн жаратылышка болгон мамилебизди кайрадан карап чыгууга тийишпиз! Анткени ал биздин душманыбыз эмес, союздашыбыз эмеспи!

ВВЕДЕНИЕ

Согласно недавнему докладу Всемирного фонда дикой природы (WWF) «Живая планета 2020», за 46 лет (1970-2016 гг.) численность глобальной популяции животных снизилась в среднем на 68%. Данные WWF связывают беспрецедентное разрушение биоразнообразия с антропогенным воздействием, в частности, с вырубкой лесов, нерациональным сельским хозяйством и незаконной торговлей дикими животными, которые в свою очередь способствуют вспышкам вирусов, таких как COVID-19.

Биоразнообразие – богатое разнообразие жизни на Земле – сокращается с вызывающими тревогу темпами. Влияние потери биоразнообразия на наше благополучие усиливается с каждым годом. И ее катастрофические последствия для людей и планеты становятся все ближе и ближе, чем когда-либо. Экстремальные погодные условия, лесные пожары, урбанизация, загрязнение окружающей среды, чрезмерное использование природных ресурсов приводят к тому, что глобальное биоразнообразие сокращается. Численность птиц, млекопитающих, рыб, рептилий и амфибий падает с ошеломляющей скоростью. А это прямая угроза жизни на планете!

Для борьбы с этой проблемой и сохранения нынешнего биоразнообразия, на сегодня природоохранное сообщество предпринимает ряд мер и поддерживает ряд природоохранных инициатив совместно с национальными правительствами. Одним из примеров таких глобальных усилий на региональном уровне является проект ПРООН/ГЭФ по сохранению глобально значимого биоразнообразия Западного Тянь-Шаня, основная цель которого – сохранение уникальных природных комплексов и биоразнообразия, содействие охране редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животного и растительного мира. Проект финансируется Глобальным экологическим фондом (ГЭФ) и осуществляется в партнерстве с Государственным агентством охраны окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики.

Проект отводит ключевую позицию таким природоохранным областям как экообразование и эквоспитание. Более того Конвенция ООН о биологическом разнообразии отмечает необходимость принятия мер «в области повышения осведомленности общественности по вопросам сохранения и устойчивого использования биологического разнообразия». В этом контексте проект поддержал издание данной книги – «Голоса птиц».

В книге представлены стихотворения Ирины Романовской, сооснователя орнитологического сообщества Кыргызстана, бёрдвотчера и географа. Герои стихотворений – яркие представители исчезающего биоразнообразия – птицы. Они обращаются к людям, рассказывают о себе и делятся своими проблемами. Пожалуй, эта книга хорошая возможность установить мостик между человеком и животными, познакомить детей с удивительным миром пернатых и воспитать в них любовь к птицам. Ведь птицы занимают особое место в природе и жизни человека.

Помимо эстетической красоты они выполняют еще ряд важнейших функций в природе. Птицы оказывают влияние на природные биоценозы, потребляя в больших количествах животную и растительную пищу, регулируют численность беспозвоночных и позвоночных поедая червей, моллюсков, насекомых, земноводных и грызунов, а также способствуют распространению семян, то есть расселению растений. Согласно последним данным, в Кыргызстане насчитывается 407 видов пернатых, из которых 57 занесены в Красную книгу страны, а это значит, что требуется особое внимание и забота для их защиты и сохранения.

Мы должны пересмотреть свое отношение к природе! Ведь она – наш союзник, а не наш враг.

INTRODUCTION

According to 'The Living Planet Report 2020' recently published by the World Wildlife Fund (WWF), over the past 46 years (1970-2016), the global animal population has reduced by 68% on average. The WWF data suggest that the unprecedented destruction of biodiversity correlates with the human impact, in particular, deforestation, irrational agriculture and illegal trafficking in wild animals, which, in their turn, contribute to the outbreaks of viral diseases, such as COVID-19.

Biodiversity, denoting the rich diversity of life on the Earth, has been shrinking at an alarming pace. The impact of lost biodiversity on our well-being becomes stronger year to year, its disastrous consequences much more tangible for people and the planet, as never before. Extreme weather conditions, wild fires, urbanization, environmental pollution, excessive use of natural resources cause further reduction in the global biodiversity. The number of birds, mammals, fish, reptiles and amphibians has been falling at dramatic speed. This is an imminent threat to the life on the planet!

In order to solve this problem and preserve the current biodiversity, the global environmental community is taking certain measures and supporting a number of environmental initiatives together with the national governments. One example of such global efforts at the regional level is the UNDP/GEF project on the conservation of globally significant biodiversity of the Western Tian Shan, the main goal of which is to preserve the unique natural complexes and biodiversity, promote the protection of rare and endangered species of fauna and flora. The project is funded by the Global Environment Facility (GEF) and implemented in partnership with the State Agency for Environmental Protection and Forestry under the Government of the Kyrgyz Republic.

The project emphasizes such areas as environmental awareness training and environmental education. Moreover, this is the UN Convention on Biological Diversity that highlights the need in taking measures for 'developing educational and public awareness programmes, with respect to conservation and sustainable use of biological diversity'. In this context, the publication of 'Voices of Birds' has been supported by the project.

The book contains poems by Irina Romanovskaya, a co-founder of the ornithological community in Kyrgyzstan, birdwatcher and geographer. In every piece of poetry the characters are the prominent representatives of the endangered biodiversity: birds. They approach people, introduce themselves and voice their concerns. The book seems to be a good opportunity to build a bridge between humans and animals, familiarize children with the wonderful world of avian friends and instill love to them. After all, birds have a special place in the wild and human life.

In addition to the beauty arousing aesthetic enjoyment, they perform a number of important functions in the natural environment. Birds affect natural biocenoses by consuming large quantities of animal and plant food, regulate the number of invertebrates and vertebrates by eating worms, mollusks, insects, amphibians and rodents, and also contribute to the spread of seeds, that is to say, the dispersal of plants. According to the most recent data Kyrgyzstan is the habitat for 407 bird species, of which 57 are listed in the country's Red List, which means they require special attention for protection and conservation.

We must take a different attitude towards the natural environment! After all, it is rather our ally than our enemy.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ КАРАШТУУ КУРЧАП ТУРГАН ЧӨЙРӨНҮ КОРГОО ЖАНА ТОКОЙ ЧАРБАСЫ МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИГИ аткаруу бийлигинин курчап турган чөйрөнү коргоо, экологиялык коопсуздукту камсыздоо жана жаратылышты пайдалануу, ошондой эле аңчылык, мергенчилик чарбасы жана токой чарбасы менен өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарын башкаруу жагында саясатты жүргүзүүчү жана ишке ашыруучу мамлекеттик орган болуп саналат. Агенттиктин максаты - Кыргыз Республикасынын уникалдуу экосистемасын сактап калууну камсыздоо, азыркы жана келечектеги муундар үчүн айлана-чөйрөнү коргоо.
www.ecology.gov.kg

ГЛОБАЛДЫК ЭКОЛОГИЯЛЫК ФОНД (ГЭФ) – эл аралык жана өкмөттүк эмес уюмдар, ошондой эле жеке сектор менен өнөктөштүктө аракеттенүү аркылуу глобалдык экологиялык көйгөйлөрдү чечүү үчүн 184 өлкөнүн өкмөттөрүн бириктирип турат. Бүгүнкү күндө ГЭФ курчап турган чөйрөнүн абалын жакшыртууга багытталган долбоорлорду каржылоонун ири булагы болуп саналат. Көз карандысыз каржы уюму болуп саналуу менен ГЭФ биоартүрдүүлүк, климаттын өзгөрүшү, эл аралык суулар, жердин деградациясы, озон катмары жана туруктуу органикалык булгагычтар тематикасы боюнча долбоорлорду жүзөгө ашыруу үчүн гранттарды берет. 1992-жылдан баштап ГЭФ өнүгүп жаткан өлкөлөрдү жана өткөөл экономикасы бар өлкөлөрдү колдоо жагында зор ийгиликтерге жетишти. Ал \$20,5 млрд. грант берип жана 170тен ашык өлкөлөрдө 4800 ашык долбоорлорду чогуу каржылоого \$112 млрд. тарткан.
www.thegef.org

БУУНУН ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫ (БУУӨП) бардык деңгээлдерде кризиске каршы турууга жөндөмдүү коомду курууга, ошондой эле ар бир адамдын жашоо турмушунун сапатын жакшырта турган экономикалык өсүш деңгээлин башкарууга жана колдоого жардам берүү аркылуу адамдар менен тыгыз кызматташат. 193 өлкөдө орун алуу менен биз жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө жана турмушка жөндөмдүү улутту курууга жардам берүү үчүн глобалдык келечектерди жана жергиликтүү өзгөчөлүктөрдү терең түшүнүүнү сунуш кыла алабыз.
www.undp.org

ГОСУДАРСТВЕННОЕ АГЕНТСТВО ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ является государственным органом исполнительной власти по реализации политики и регулированию отношений в сфере охраны окружающей среды, обеспечения экологической безопасности и природопользования, а также охоты, охотничьего хозяйства, управления лесным хозяйством и особо охраняемых природных территорий. Целью Агентства является обеспечение сохранения уникальной экологической системы Кыргызской Республики и охрана окружающей среды для настоящих и будущих поколений.
www.ecology.gov.kg

ГЛОБАЛЬНЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФОНД (ГЭФ) объединяет правительства 184 страны для решения глобальных экологических проблем, действуя в партнерстве с международными и неправительственными организациями, а также с частным сектором. На сегодняшний день ГЭФ является крупнейшим источником финансирования проектов, направленных на улучшение состояния окружающей среды. Являясь независимой финансовой организацией, ГЭФ предоставляет гранты для реализации проектов по тематике биоразнообразия, изменения климата, международных вод, деградации земель, озонового слоя и устойчивых органических загрязнителей. Начиная с 1992 года, ГЭФ достиг значительных успехов в поддержке развивающихся стран и стран с переходной экономикой. Было предоставлено грантов на \$20,5 млрд. и привлечено \$112 млрд. софинансирования на реализацию более 4800 проектов в 70 странах.
www.thegef.org

ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ ООН (ПРООН) тесно сотрудничает с людьми на всех уровнях общества, помогая в построении наций, способных противостоять кризису, а также управлять и поддерживать уровень такого экономического роста, который улучшает качество жизни каждого человека. Присутствуя на местах в 193 странах, мы можем предложить глобальную перспективу и глубокое понимание местной специфики, чтобы помочь в создании новых возможностей и построении жизнеспособных наций.
www.undp.org

THE STATE AGENCY FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORESTRY UNDER THE GOVERNMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC

is a governmental agency responsible for the implementation of policies and regulations dealing with environmental protection, environmental safety and environmental management, as well as hunting, forestry and specially protected nature areas. The goal of the Agency is to assure conservation of the unique ecosystems of the Kyrgyz Republic and environmental protection for the present and future generations.

www.ecology.gov.kg

THE GLOBAL ENVIRONMENT FACILITY (GEF) unites 184 countries in partnership with international institutions, non-governmental organizations (NGOs), and the private sector to address global environmental issues while supporting national sustainable development initiatives. Today the GEF is the largest public funder of projects to improve the global environment. An independently operating financial organization, the GEF provides grants for projects related to biodiversity, climate change, international waters, land degradation, the ozone layer, and persistent organic pollutants. Since 1992, GEF has achieved a strong track record with developing countries and countries with economies in transition, providing \$20.5 billion in grants and leveraging \$112 billion in co-financing for over 4,800 projects in over 170 countries.

www.thegef.org

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP) partners with people at all levels of society to help build nations that can withstand crisis, and drive and sustain the kind of growth that improves the quality of life for everyone. On the ground in 193 countries and territories, we offer global perspective and local insight to help empower lives and build resilient nations.

www.undp.org

АВТОРДОН

Качандыр бир кезде, мен кичинекей кыз болгондо, менин колумда куурчак, ал эми менин курбумда кичинекей тирүү чымчык бар эле. Биз аларды алмашууну чечтик. Ошентип, менин колумда чымчык пайда болду. Кубанычым көпкө болгон жок – чымчык колуман суурулуп чыгып, учуп кетти. Мен ошондо түшүндүм, ал канчалык баалуу экенин – чымчык – тирүү жаратылыштын кичинекей жана назик тамчысы.

Жылдар өттү, мен географ болдум жана дүйнөдө көп саякаттайм. Мен өз билимимди балдарга берем – география сабагынан мугалим болуп иштейм, балдарды жүрүштөргө алып чыгам жана аларды кайталангыс жаратылыш менен тааныштырам. Он жыл мурда мен өзүмдүн балалык кыялыма кайтып келдим жана кайрадан канаттууларды абдан жакындан көрдүм, бирок колумда эмес, фотоаппараттын видеоиздегичинен көрдүм. Мен фотосүрөттөрдөн алардын укмуштуудай түстөрүн жана формаларынын көп түрдүүлүгүн көрдүм. Менин алдымда жаңы керемет дүйнөнүн эшиги ачылды – канаттуулар дүйнөсү менен таанышуу башталды.

Бул абдан кызыктуу! Бирок өтө жөнөкөй эмес. Кээ бир учурда чымчыктарга сойлоп келүүгө, кээде тик жарларга боордоп чыгууга, суу тоскоолдугун жиреп өтүүгө, кээде сормо саздардан өтүүгө туура келет. Бирок ушул кыйынчылыктар сени фотосүрөттөгү канаттуу керемети карап турганда оңой эле акталат. Менин объективиме Кыргызстандын канаттууларынын 285 түрү түштү. Канаттууларга байкоо жүргүзүү – ал абдан кызыктуу иш. Кубанычтан тышкары ал орнитологдорго – канаттуулар дүйнөсүн изилдеген окумуштууларга – көп пайда алып келет. Мен биздин өлкөнүн канаттууларынын азыктануусу, уялашы жана миграциясы жөнүндө маанилүү, кызыктуу фактыларды жана маалыматтарды чогултуу баштадым.

Мага мурда катталбаган канаттууларды эки жолу жолуктурууга жана фотосүрөткө тартууга мүмкүндүк болду, биринчи учурда Кыргызстандын аймагында (Кара моюн чакчыгай), экинчи учурда Түндүк Тянь-Шандын аймагында (Кара котурепей) жолуктурдум. Менин байкоолорумдун

базасында Казакстандын орнитологу Николай Березников менен авторлош болуп 65 илимий статьялар жана билдирүүлөр жарык көргөн.

Биздин өлкөдө кызыктуу канаттуулар сюжеттерин издөө менен саякаттап жүрүп биздин кичинекей канаттуу жашоочулардын канчалаган чоң көйгөйлөрү бар экендигин көрдүм. Адамзаттын ишмердүүлүгү канаттуулардын турмушуна кандай таасир тийгизип жатканына кароо өтө аянычтуу: өрт канаттуулар уяларын жана канаттуулардын балапандарын жок кылат, адамдардын акылсыздыгы канаттуулардын өлүмүнө алып келет, ал эми чарбалык иши алардын турмушун бузат. Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген канаттуулар өзгөчө тынчсызданууну жаратат.

Мен биздин өлкөнү жана биздин адамдарды жакшы көрөм, ошондуктан мен өзүмдүн кичинекей ачылыштарымды жана эмоцияларымды силер менен бөлүшкүм келет. Мен бул китепти силер үчүн, менин мекендештерим жана силердин балдарыңар үчүн жазууну чечтим, кандай гана адам болбосун, ал кайсы гана жакта жашабасын жана эмне иш менен алектенбесин, ал канаттуулар дүйнөсү менен таанышып, биздин канаттуу досторубузду баалап, аларга байкоо салып, жана башкысы, аларды сактоосу керек!

Силерге, мектеп окуучулары, өзүнчө кайрылгым келет! Балдар, силер колуңардагы кармап турган китеп канаттуулар жөнүндө, так айтканда, чымчыктар силерге өздөрү жөнүндө өздөрү айтып беришет. Кыргызстандын канаттуулары өздөрүнө силердин көңүлүңөрдү бургусу келет, силер алардын үндөрүн укса дешет, алардын тең келбеген сулуулугун көрсө дешет, аларга байкоо жүргүзүүнү үйрөнүп, канаттуулардын дүйнөсү канчалык көп түрдүү жана кызыктуу экендигин билишсе дешет!

Мен силердин канаттууларды бүтүндөй жан-дүйнөңөр менен сүйүп калышыңарды каалайм, ошондо силер сөзсүз аларды сактап жана коргой аласыңар!

Ирина Романовская

ОТ АВТОРА

Давным-давно, когда я была маленькой девочкой, у меня в руках была кукла, а у моей подружки – маленькая живая птичка. Мы решили поменяться и в моих руках оказалась птичка. Радость была не долгой – птичка вырвалась из рук и улетела. Тогда я поняла, какая это драгоценность – птица – маленькая и хрупкая капелька живой природы.

Годы шли, я стала географом и много путешествую по миру. Свои знания я передаю детям – работаю учителем географии, вожу детей в походы и знакоблю их с нашей неповторимой природой. Десять лет назад я, наконец, вернулась в свою детскую мечту и снова увидела птиц совсем близко, но не в руках, а глядя в видоискатель фотоаппарата. Я увидела их удивительные цвета и разнообразие форм на фотографиях. Передо мной приоткрылась дверь в новый чудесный мир – началось знакомство с пернатым царством.

Это очень интересно! Но совсем не просто. Иногда мне приходится подкрадываться к птице ползком, иногда карабкаться на крутые склоны, пересекать вброд водные преграды, а порой и топкие болота. Но все эти сложности с лихвой окупаются, когда с фотографии на тебя смотрит пернатое чудо. В мой объектив уже попало 285 видов птиц Кыргызстана. Наблюдения за птицами – это очень увлекательное занятие. Кроме радости оно приносит немалую пользу орнитологам – ученым, изучающим мир птиц. Я стала собирать важные, интересные факты и сведения о питании, гнездовании и миграциях пернатых нашей страны.

Мне удалось дважды встретить и сфотографировать птиц, которые не были ранее зарегистрированы, в первом случае на территории Кыргызстана (Черношейная каменка), во втором случае на территории Северного Тянь-Шаня (Чёрный чекан). На базе моих наблюдений уже

издано 65 научных статей и сообщений в соавторстве с орнитологом Казахстана Николаем Берёзовиковым.

Путешествуя по нашей стране в поиске интересных птичьих сюжетов я увидела сколько больших проблем у наших маленьких пернатых жителей. Больно смотреть на то, как человеческая деятельность сказывается на жизни птиц: пожары уничтожают птичьи гнездовья и пернатых детей, предрассудки человека порождают гибель птиц, а хозяйственная деятельность нарушает их жизнь. Особое беспокойство вызывают птицы, которые внесены в Красную книгу Кыргызстана.

Я люблю нашу страну и наших людей, поэтому хочу поделиться со всеми своими маленькими открытиями и эмоциями. Я решила написать эту книгу для вас, мои соотечественники, и ваших детей, чтобы любой человек, где бы он ни жил и чем бы он ни занимался, смог познакомиться с миром птиц, стал ценить наших пернатых друзей, наблюдать за ними и, главное, их беречь!

Отдельно хочу обратиться к вам, школьники! Ребята, книга, которую вы держите в руках расскажет вам о птицах, вернее птицы сами расскажут о себе. Птицы Кыргызстана хотят привлечь к себе ваше внимание, хотят, чтобы вы услышали их голоса, заметили их несравненную красоту, научились наблюдать за ними, узнали насколько разнообразен и удивителен мир птиц!

Я очень хочу, чтобы вы всей душой полюбили птиц, и уж тогда, вы непременно будете их беречь и охранять!

Ирина Романовская

FROM THE AUTHOR

A long time ago, when I was a little girl, I had a doll, and my friend had a small alive bird. We decided to exchange, and my hands happened to hold the bird. The joy did not last long, though: the bird escaped from my grasp and flew away. Then I realized what a jewel it is a bird – a small and fragile particle of the animated nature.

Years passed, I have become a geographer and travel a lot around the world. I impart my knowledge to children, working as a teacher of geography, taking students on hikes and introducing them to our unique nature. Ten years ago, I finally revisited my childhood dream and again saw birds very close, but not in hands – in the viewfinder of a camera. I saw their amazing colours and variety of forms in the photographs. The door to a new marvelous world opened in front of me; there began my acquaintance with the feathered kingdom.

It is very interesting! But not at all easy. Sometimes, I have to crawl to reach a bird; another time, I climb steep slopes, cross by ford river barriers and even quags. But all these difficulties pay off, when a feathered miracle is looking at you from a photograph. My camera glass has already caught 285 bird species of Kyrgyzstan. Birdwatching is a very engrossing activity. Apart from joy, it brings considerable benefits to ornithologists – scientists who study the world of birds. I started collecting important, interesting facts and data about diet, nesting and migration of the feathered tribe of this country.

Twice I managed to meet and photograph birds that had not been registered before: first time, in the territory of Kyrgyzstan (Finsch's wheater); second time, in the territory of the Northern Tian Shan (Pied bushchat). Based on my observations, there have been already published 65 research articles and

reports in co-authorship with the ornithologist from Kazakhstan Mr. Nikolay Beryozovikov.

Travelling across our country in search of interesting bird stories, I saw how many big problems our little feathered residents have. It is painful to see how human activities affect the birds: fires destroy nesting areas and feathered children; human prejudices cause birds dying, and economic activities disturb their lives. Of a particular concern are the birds that have been registered in the Red List of Kyrgyzstan.

I love this country and our people, and I would like to share with everyone my small discoveries and emotions. I have decided to write this book for you, my compatriots, and your children, so that any person, wherever they live and whatever they do, would be able to get acquainted with the world of birds, start appreciating our feathered friends, watching them and, more importantly, protecting them!

I would like to make a separate address to you, schoolchildren! Guys, the book that you are holding in your hands will tell you about birds, or, better to say, birds will tell you about themselves. The birds of Kyrgyzstan would like to draw your attention, want you to hear their voices, notice their incomparable grace, learn how to watch them, recognize how diverse and amazing the world of birds is!

I very much want you to love birds wholeheartedly, and then you will certainly take care of and protect them!

Irina Romanovskaya

ИНФОГРАФИКА КАНАТТУУЛАР

ТИП CHORDATA
КЛАССЫ AVES
ОТРЯДДАР 29
ТУКУМУ 196
ТУРҮ 10115

2. АЗЫКТАНУУ

1. УЧУУ

Канаттуулардын учууга ыңгайлашуусунун негизги белгилери

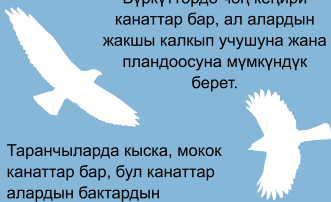
- Кош дем алуу.
- Учуу булчуңдары көп сандаган миоглобинди камтышат.
- Канаттар менен капталуу.
- Жеңил скелет жана сөөктөрдүн саны азайган.
- Кан жүрүү системасы өнүккөн.
- Тез зат алмашуу.
- Канаттарында алдынкы учтарынын түрүнүн өзгөрүүсү.
- Дененин сүйрү формасы.
- Атайын – узун сөөктүн болушу.
- Ысык кандуулук.
- Бир аналык бездин болушу.
- Кара куш мээси чоң.
- Жакшы өнүккөн нерв системасы.

Канаттын түзүлүшү

Канаттын формасы

Бүркүттөрдө чоң кеңири канаттар бар, ал алардын жакшы калкып учушуна жана пландоосуна мүмкүндүк берет.

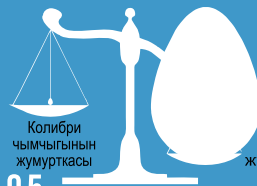
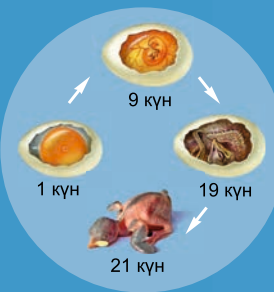
Таранчыларда кыска, мокок канаттар бар, бул канаттар алардын бактардын арасында жеңил учуп кетүүсүнө мүмкүндүк берет.

Чабалекейлерде канаттары артка келтирилген жана уч жактары учтуу болуп кетет. Алар ага зымырап учканга жана тез бурулуштарды жасоого мүмкүндүк берет.

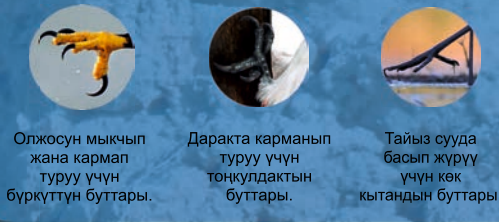
3. КӨБӨЙҮ

Канаттуулардын ургаачылары жумуртка таштайт, алардын ичинде тукум чоңоет. Айрым канаттуулар 19 жумуртка, айрымдары 1 гана жумуртка таштайт. Канаттуулардын көпчүлүгү жумурткасын басуу менен балапандарын чыгарышат.

Колибри чымчыгынын жумурткасы
0,5г

Төө куштун жумурткасы
1,5кг

Дарактын кабыгын чокуу үчүн тоңкулдактын түз тумшугу.

Кабык астынан курт-кумурскаларды табуу үчүн заргалдактын курч жана бекем тумшугу.

Балык кармоо үчүн найза түрүндөгү көк кытандын тумшугу.

Олжосун кармоо жана аны жулуп жеш үчүн жорунун тумшугу.

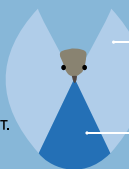

Балык кармоо үчүн чабакчыл чымчыктын тумшугу.

5. СЕЗҮҮ ОРГАНДАРЫ

КӨРҮҮ

Көрүүсү жакшы өрчүгөн, түстүү. Көз чанагы чоң, айрыкча жырткыч жана түнкү канаттууларда. Жарым тунук үчүнчү кабак бар, ал көздү коргоп жана тазалап турат.

Башын бурбастан таранчы көрүүгө жөндөмдүү болгон тарап.

Эки көзгө ылайыктуу көрүү тарабы.

УГУУ

Угуусу өтө күчтүү. Өзгөчө түнкүсүн аңчылык кылган канаттуулар жакшы угушат. Добуштар жана үндөр — канаттуулардын бири-бири менен байланышуусунун маанилүү ыкмасы. Эркектери ургаачысынын көңүлүн буруу, жеринин чектерин белгилөө үчүн сайрайт. Үндөр төмөнкү коконун — сиринкстин жардамы менен өтүп жаткан абанын жардамы менен анын мембранасы термелип, үн чыгарат.

ЖЫТ АЛУУ жана ДААМ ТАТУУ

Көпчүлүк канаттууларда жыт алуу начар өрчүгөн, алар дээрлик жыттарды айырмалай албайт. Даам татуу органдары жумшак таңдайда даам татуу бөйрөгү жана тилдин түбүндө болот.

СЕЗҮҮ

Саздагы канаттууларда сезүү органы тумшугунун учунда болот. Анын жардамы менен канаттуулар алардын көзүнө көрүнбөгөн курттардын жана курт-кумурскалардын кыймылдарын сезишет.

4. КЫЗЫКТУУ ФАКТЫЛАР

Тоңкулдак тумшугу менен даракты уруп жатканда, ал кыймылын 40 км/саат ылдамдыкка чейин жеткирет.

Үкүлдүн канаттарынын учтары жумшак чачылар менен "жээктелип басылган", ошондуктан алар дээрлик үн чыгарбастан учушат.

Боз чилдер бир тукумдоодо жумурткалардын өтө көп санын (19 даанага чейин) таштайт.

Дарактарга уя салган канаттуулардан америкалык суу бүркүтү өзүнө өтө чоң уя салышат. Анын уясынын диаметри — 2,9 метрге жакын, тереңдиги — 6 метр. Ага бир нече адамдын батып кетиши үчүн жетиштүү болот.

Ылаачын-шумкар бардык канаттуулардан тез учканы. Бийиктиктен өзүнүн курмандыгына тик түшүү менен ал ылдамдыгын 180 км/саатка чейин жеткире алат.

Сууда сүзүү үчүн арам өрдөктүн буттары.

6. МИГРАЦИЯ

Канаттуулар уялаган жана кыштаган райондорунун ортосунда сезондуу учуулар менен миңдеген километрди учуп өтүшөт.

Миграциянын себептери жана өзгөчөлүктөрү:

Түндүк кеңдиктерде — суук болуу жана азыктын жетишсиздиги.

Түштүк кеңдиктерде — нымдуу жана кургак сезондордун алмашуусу.

Канаттуулар мурдагы уялаган жерлерине кайтып келишет.

Канаттуунун ар бир түрү белгилүү бир убактарда учуп кетишет жана учуп келишет.

Топтордо жайгашуусунун тартиби:

Ыраатсыз (таранчылар)

Сейрек чынжырча (каргалар)

Сап (төө чулдук, чулдуктар)

Бурч (каздар, турналар)

Учуу ылдамдыгы

40 тан (бөдөнө)

150 км/саат чейин (кара карлыгач)

Учуу бийиктиги

500-1000 метр (майда жана орто түрлөрү)
1000-2000 метр (ири түрлөрү)

Гипотезалар

(канаттуулардын Жердин магнит талаасы боюнча багыт алуусу)

1

Магнит талаасы химиялык реакцияга таасир тийгизет, анын натыйжасында көздүн белогунун (криптохром) бири бир формадан башкасына өтөт. Канаттуулардын мээси аны айырмалайт дагы туура багыт алууга буйрук берет.

2

Навигацияда канаттууларга тумшугундагы темирдин кристаллдары жардам берет, ага магнит талаасы таасир тийгизет. Бул белги кандай таасирде иштери дале белгисиз.

ИНФОГРАФИКА ПТИЦЫ

ТИП CHORDATA
КЛАСС AVES
ОТРЯДОВ 29
СЕМЕЙСТВ 196
ВИДОВ 10115

2. ПИТАНИЕ

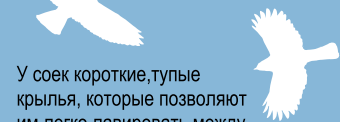
1. ПОЛЕТ

Основные признаки приспособления птиц к полету

- Двойное дыхание.
- Летательные мышцы содержат большое количество миоглобина.
- Перьевой покров.
- Легкий скелет и уменьшено количество костей.
- Развита кровеносная система.
- Быстрый обмен веществ.
- Видоизменение передних конечностей в крылья.
- Обтекаемая форма тела.
- Есть специальная кость — киль.
- Теплокровность.
- Один яичник.
- Увеличен мозжечок.
- Хорошо развитая нервная система.

Форма крыла

У орлов большие широкие крылья, что позволяет им хорошо парить и планировать.

У соек короткие, тупые крылья, которые позволяют им легко лавировать между деревьями

У ласточек крылья отведены назад и заострены на концах. Это дает им возможность стремительно летать и делать резкие повороты.

Строение пера

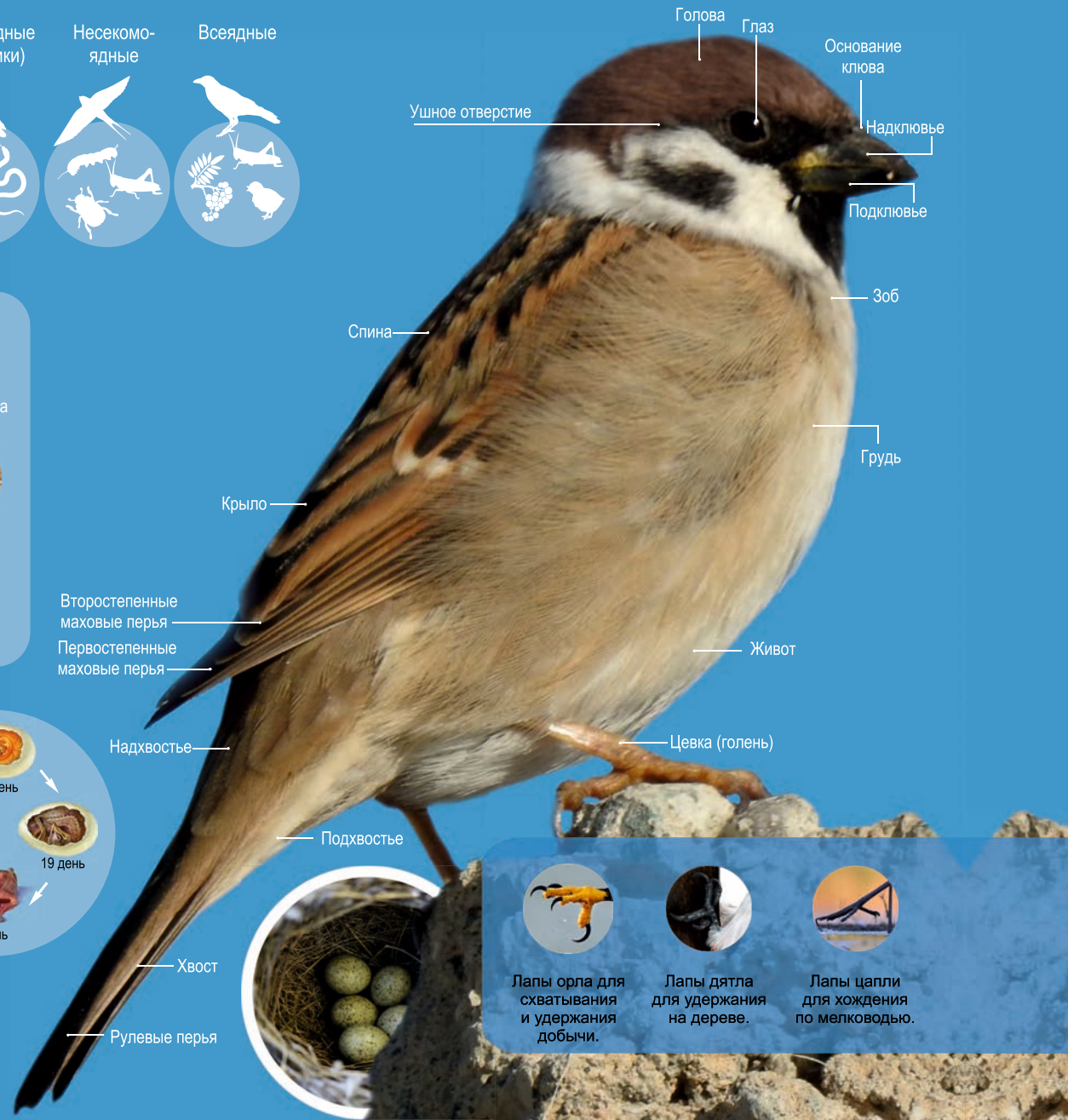
3. РАЗМНОЖЕНИЕ

Самки птиц откладывают яйца, внутри которых развивается зародыш. Некоторые птицы откладывают 19 яиц, другие только 1. Большинство птиц высиживают птенцов, сидя на яйцах.

Яйцо колибри
0,5г

Яйцо страуса
1,5кг

Лапы орла для схватывания и удержания добычи.

Лапы дятла для удержания на дереве.

Лапы ципли для хождения по мелководью.

У дятла прямой клюв чтобы долбить кору.

Клюв иволги острый и крепкий для добычи насекомых из-под коры.

Клюв цапли в виде копы для ловли рыбы.

Клюв грифа для схватывания добычи и ее разрывания.

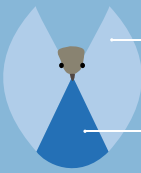

Клюв зимородка для ловли рыбы.

5. ОРГАНЫ ЧУВСТВ

ЗРЕНИЕ

Зрение развито хорошо, цветное. Глазные яблоки крупные, особенно у хищных и ночных птиц. У птиц есть полупрозрачное третье веко, оно защищает и очищает глаз.

Область, которую, не поворачивая головы, способен видеть воробей.

Область бинокулярного зрения.

СЛУХ

Слух очень острый. Особенно хорошо слышат птицы, охотящиеся ночью. Песни и сигналы-крики - важный способ общения птиц друг с другом. Самцы поют для привлечения самок, обозначения границ участка. Звуки издаются при помощи нижней гортани - сиринкса. Под действием проходящего воздуха его мембрана вибрирует и воспроизводится звук.

ОБОНЯНИЕ и ВКУС

У большинства птиц обоняние развито плохо, они практически не различают запахи. Вкусовые органы представлены вкусовыми почками на мягком небе и у основания языка.

ОСЯЗАНИЕ

У болотных птиц орган осязания находится на конце клюва. С его помощью птицы ощущают, как шевелятся невидимые их глазу черви и насекомые.

4. ИНТЕРЕСНЫЕ ФАКТЫ

Когда дятел долбит клювом дерево, он совершает движения со скоростью 40км/ч.

Концы крыльев сов «оторочены» мягкой бахромой из перьев, поэтому они умеют летать почти бесшумно.

Наибольшее число яиц в одной кладке (до 19 штук) откладывают серые куропатки.

Из птиц, гнездящихся на деревьях, самые крупные гнезда строит себе белоголовый орлан. Диаметр его гнезда — около 2,9 м, глубина — 6м. Достаточно, чтобы в нем уместилось несколько человек.

Сокол-сапсан самая быстрокрылая из всех птиц. Стремительно бросаясь с высоты на свою жертву, он развивает скорость до 180км/ч.

Лапы чомги для плавания.

Гипотезы

(ориентация птиц по магнитному полю Земли)

1

Магнитное поле влияет на химическую реакцию, при которой один из белков глаза (криптохром) переходит из одной формы в другую. Мозг пернатых это различает и дает команду на правильную ориентацию.

2

В навигации птицам помогают кристаллы железа в клюве, на которые влияет магнитное поле. Остается неясным как этот сигнал действует.

6. МИГРАЦИЯ

Птицы преодолевают тысячи километров, перелетая сезонно между районами гнездования и зимовок.

Причины и особенности миграции:

В северных широтах — похолодание и недостаток пищи.

В южных широтах — смена влажных и засушливых сезонов.

Птицы возвращаются в места предыдущего гнездования.

Каждый вид птиц улетает и прилетает в определенное время.

Порядок расположения в стае:

Беспорядочный (воробьиные)

Редкая цепочка (вороны)

Шеренга (краншнепы, кулики)

Угол (гуси, журавли)

Скорость полета

от 40 до 150 км/час
(перепел) (черный стриж)

Высота полета

500-1000м (мелкие и средние виды)
1000-2000м (крупные виды)

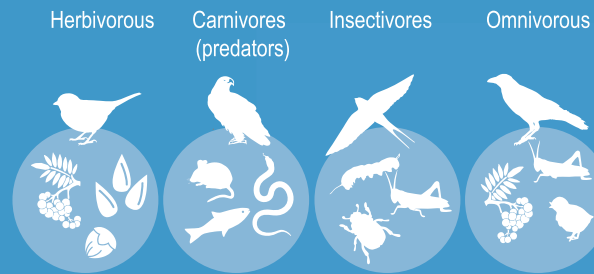

INFOGRAPHICS BIRDS

TYPE
CLASS
ORDERS
FAMILIES
SPECIES

CHORDATA
AVES
29
196
10115

2. DIET AND FEEDING

1. FLIGHT

Main adaptations for flight

- Double breath
- Flight muscles contain lots of myoglobin
- Feathers
- Lightweight skeleton and reduced number of bones
- Well-developed blood circulatory system
- Rapid metabolism
- Transformation of forelegs into wings
- Streamlined shape of the body
- A special keel bone available
- Homeothermy
- One female gonad
- Bigger cerebellum
- Well-developed nervous system

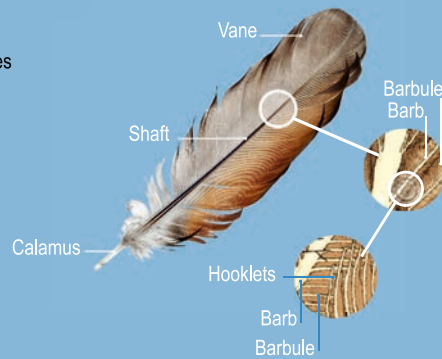
Wing shape

Eagles have big wide wings to enable good soaring and volplaning.

Jays have short, blunt wings that allow them to easily manoeuvre between the trees.

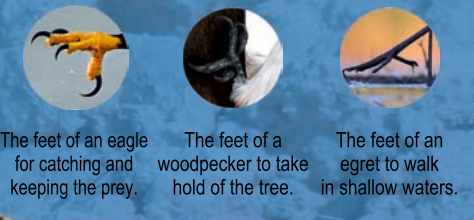
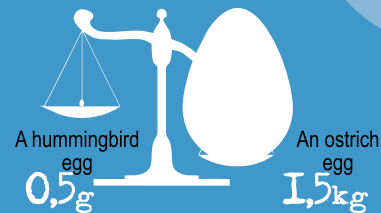
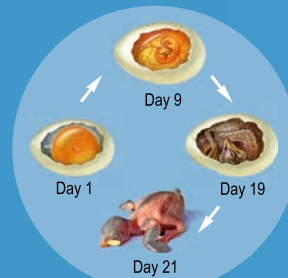
Martins have their wings pulled back and sharpened in edges. It gives them an opportunity to fly swiftly and make abrupt turns.

Structure of a feather

3. BREEDING

Female birds lay eggs that host embryos for developing. Some birds lay 19 eggs, others only 1. The majority of birds incubate nestlings by sitting on eggs.

The woodpecker has a straight beak to chisel a bark.

The oriole has a sharp and robust beak to hunt insects out from underneath the bark.

The egret has a spear-shaped beak for fishing.

The griffon has a beak to catch and cut the prey.

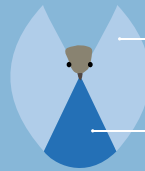

The kingfisher has a beak for fishing.

5. ORGANS OF THE SENSES

EYESIGHT

Eyesight is well developed; colour vision. Eye-balls are large, especially those of predator and nocturnal birds. Birds have a translucent third eyelid, which protects and cleans the eye.

An area which a sparrow can see without turning its head.

The area of binocular vision.

HEARING

Hearing is very keen. Especially well it is developed in those birds that hunt at night. Songs and cry-signals are an important way for birds to communicate to each other. Male birds sing to attract females, mark the borders of their territory. Sounds are produced with a lower larynx called syrinx. Being affected by the passing air, its membrane vibrates and produces a sound.

SMELL AND TASTE

The majority of birds have poorly developed olfaction – they almost fail to discern odours. Gustatory organs are represented by taste corpuscles on the soft palate and near the base of tongue.

TOUCH

Wetland birds have a tactile organ at the end of their beak. With its help birds can feel the movements of worms and insects invisible to their eyes.

4. INTERESTING FACTS

When a woodpecker chisels a tree with its beak, it moves with the speed of 40 km/h.

Owls have the edges of their wings trimmed with a soft fringe of feathers; hence, they can fly almost silently.

The biggest number of eggs in one clutch (up to 19 pieces) is laid by partridges.

Among the birds that nest on trees, the biggest nests are built by the bald eagle. Its nest makes about 2.9 meters in diameter and is 6 meters deep, which is enough for several people to fit in.

The peregrine falcon is the quickest of all birds.

Swiftly swooping onto its prey, it moves at a speed of up to 180 km/h.

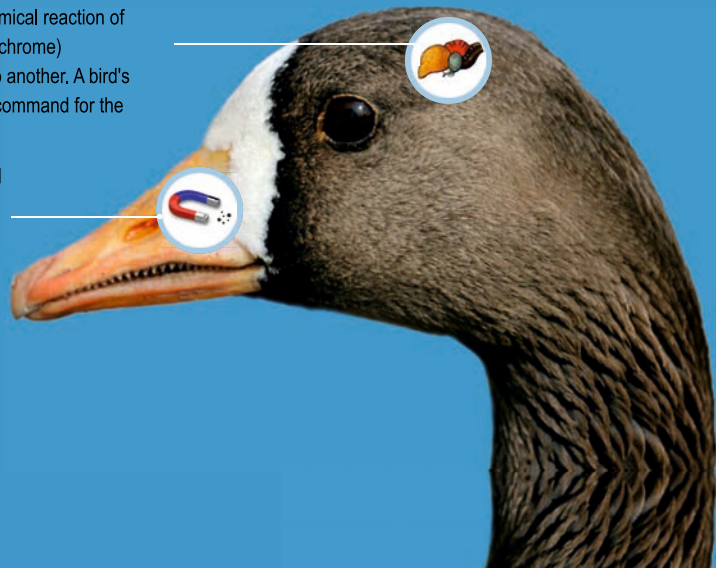
The feet of a great crested grebe for swimming.

Hypotheses

(birds navigating by the magnetic field of the Earth)

1 Magnetic field affects the chemical reaction of one protein in the eye (cryptochrome) transforming from one form to another. A bird's brain discerns it and gives a command for the right orientation.

2 In navigation, birds are helped by the crystals of iron in the beak that are sensitive to the magnetic field. It is still unclear, though, how this signal operates.

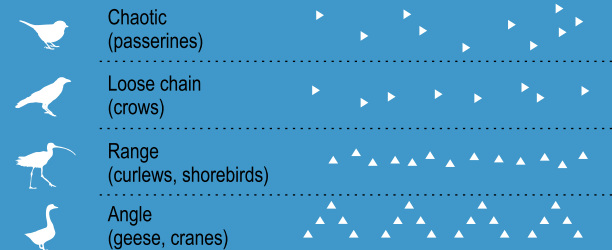
6. MIGRATION

Birds cover thousands of kilometers, flying seasonally between nesting and wintering sites.

Causes and features of migration:

- In the northern latitudes, it is the fall in temperature and insufficient forage.
- In the southern latitudes, it is the change between wet and dry seasons.
- Birds came back to the places of previous nesting.
- Every species of birds departs and arrives at a certain time.

Arrangement in a flock

Speed of flight

from 40 to 150 KM/HOUR
(quail) (black swift)

Flying height

500-1000M (small and medium-size species)
1000-2000M (large species)

Ак илегилек (Ак кунас)
Аист белый
White Stork

Жазында алыскы Индиядан Кыргызстандын Ош жана Баткен облустарына ак кунастар учуп келишет. Келгенден кийин алар кургак бутактардан чоң уяларды сала башташат. Электр өткөргүч линияларынын таяныч мамылары уялар үчүн негиз болуп саналат. Ак кунастын үнү жок, ал түгөйүнө сайрап бере албайт, ошондуктан ал уясына туруп алып, тумшугу менен такылдатат. Май айынын аягында уясында 3-5 балапан пайда болот. Алар тез чоңоюшат жана кеч күздө Индияга кыштоо үчүн учуп кетишет.

Весной из далёкой Индии в Ошскую и Баткенскую области Кыргызстана прилетают белые аисты. Вскоре они начинают строить огромные гнёзда из сухих веток. Основанием для гнёзд являются опоры линий электропередачи. Аист лишен голоса, он не может спеть подруге песню, поэтому он стоит в гнезде и щелкает клювом. В конце мая в гнезде появляются 3-5 птенцов. Они быстро растут и поздней осенью отправляются на зимовку в Индию.

In spring, from faraway India, we receive white storks arriving in Osh and Batken oblasts. Soon they start building huge nests from dry branches, electricity pylons serving as their bases. The white stork has no voice: the male cannot sing a song to his girlfriend and, hence, stands in the nest and clicks his beak. In late May, the nest becomes populated by 3-5 nestlings. They grow quickly and in late autumn go for wintering to India.

Ак илегилек (Ак кунас)

Мен Ак илегилек, апакаймын, апакай,
Кылым бою үй куруп, адам менен коңшумун,
Кыргызстанда мындагы бирок сейрек болчумун.
Түштүк жакка кээде бир учуп бара каламын...
А илгери, илгери Чүй бооруна кончумун.
Азыр мени ал жактан издесең да таппайсың.

Европада сүйүшөт, илегилек – билишет.
Уя салсам, баарылап: билек түрө киришет.
А эгерде суранса, илегилек жакшыга,
Баласызды бөлөйт дешет бактыга!

Айткым келет Кыргызстандын калкына:
«Табият сүйүп, жеткиле куш баркына»,
Келгин куштар келсек тартпай убайым,
Терезеңер чертели: шаң жаңыртп ылайым.

Белый аист

Я, Белый аист, век за веком
Гнезвился рядом с человеком,
Но здесь в Кыргызстане я редкая птица...
На юге могу иногда поселиться,
А раньше селился и в Чуйской долине.
Сейчас меня там не отыщешь в помине.

В Европе нас аистов любят и знают
И даже в строительстве гнезд помогают.
Считают, что аисты, если попросят
Детей человеку на счастье приносят.

И я обращусь в Кыргызстане к народу:
«Любите пернатых, любите природу», –
Чтоб мы прилетели, не зная печали
И клювами с радостью громко стучали.

White Stork

I'm a White Stork: year after year,
I've made my nest near people everywhere.
Here in Kyrgyzstan, though, I'm a bird quite rare...
In the south I've been sometimes known to appear,
and before I was found even in the Chui Valley –
but now you won't see me there.

Everyone knows and loves
us storks in Europe and the West
where they even help us to build our nests.
They believe that storks up above
can bring babies, good luck, and love.

And so my dear people of Kyrgyzstan,
it's you whom I now employ:
Love nature, please, and love all birds
so that we can return without fear
and bring happiness to all here year after year.

Сай сагызган
Синяя птица
Blue Whistling Thrush

Сай сагызган эңсеген кыялдын символу болуп саналат. Бул канаттуу бир нече жүз жылдар мурун Тянь-Шань тоолоруна учуп келген жана биздин Кыргызстанда отурукташкан жашоочу болуп калган. Сай сагызган кууш тоо капчыгайларында жашайт, ал жакта анын чарылдаган-мелодиялуу ырларын укса болот. Уяларын тоо суусунун үстүндөгү аскаларга чомдорго чопо кошуу менен курушат. Уяда 5-6 балапандары – келечектеги бакыт куштары пайда болушат.

Синяя птица или птица счастья является символом заветной мечты. Эта птица несколько столетий назад переселилась в Тянь-Шаньские горы и стала у нас в Кыргызстане оседлым жителем. Живёт синяя птица в узких горных ущельях, где можно услышать её пронзительно-мелодичную песню. Гнёзда строит из мха с добавлением глины на скалах над горной рекой. В гнезде появляются 5-6 птенцов – будущих птиц счастья.

The blue whistling thrush or the blue bird of happiness is a symbol of a cherished dream. Several centuries ago, this bird moved to the Tian Shan mountains and became a sedentary inhabitant in Kyrgyzstan. It lives in narrow mountain gorges, where one can hear its poignant and tuneful song. The blue whistling thrush builds nests from moss, adding clay, on rocks over mountain rivers. In one nest, there can hatch 5-6 nestlings – the future birds of happiness.

Көк куш (Сай сагызган)

Мен Көк кушмун, уккула салам айтып келемин,
О, адамдар, кайгылуу баян айтып беремин.
Бизди издесең табасың, капчыгай, тоо тараптан,
Айланасы кооз жерден агын суусу шар аккан.
Көркөмүнө көрк кошуп тоо-таштарын жердейбиз,
Ал жактан биз эч кимге эч бир зыян бербейбиз.

Бирок элдер тоолорго бизди издеп барышат,
Бийик жерде болсо да уябызды табышат.
Акыл менен иш кылбай башка кайгы салышат,
Чыйылдатып уядан балапанды алышат.

Мен Көк кушмун, мага оор, эт жүрөгүм ачышат,
Балдарымды алпарып чет өлкөгө сатышат.
Унутсун дейт аларды, эркин жашоо болоорун,
Шаркыраган суусу бар бийик-бийик тоолорун.

Балапандар ошентип азап турмуш көп көрөт,
Үй кылышып капасты бүт өмүрүн өткөрөт.
Акылга кел, адамзат, жаман ишти кылбагын,
Эч себепсиз куштарды өлтүрбөгүн, кырбагын!

Ынтымакты туу тутуп жашайлычы дүйнөдө,
Мына ошондо бактылуу балдар келет дүйнөгө.
Мына ошондо Көк куштар серенада сайрайбыз,
Таазим кылып адамга биз ырларды арнайбыз!

Синяя птица

Я Синяя птица, приветствую вас!
О, люди, послушайте грустный рассказ.
Мы селимся в узких ущельях горных,
Где всюду прозрачная плещет вода.
Мы горный пейзаж украшаем бесспорно
И мы никому не приносим вреда.

Но люди приходят
И гнезда находят,
Они для своих неразумных затей
Из гнезд похищают пернатых детей.

Мне больно и горько, я Синяя птица,
Детишек моих продают за границу,
Чтоб дети забыли про радость свободы,
Про горные кручи и чистые воды...

И клетка, которая будто тюрьма,
Для наших птенцов заменяет дома...
Опомнись скорей, гомо сапиенс разумный!
И птиц не губи так жестоко, безумно!

Давайте жить дружно на нашей планете,
Тогда уцелеют пернатые дети,
И синяя птица в знак высшей награды
Тебе, человек, пропоет серенады!

Blue bird (Blue Whistling Thrush)

Oh, good people, greetings to you!
Listen to this sad story of a bird who's Blue.
We live in narrow mountain gorges
Where clear water sprays all about.
We decorate the mountains, we cause harm
To no one – of this there's no doubt.

But certain people keep coming,
They find our homes in all seasons.
They abduct our feathered children
For dark unreasonable reasons.

Oh, how it pains and hurts this Blue bird,
My babies are being sold abroad...
There they forget about the joy of freedom,
About our clear mountain streams – oh God!

Come to your senses soon, my reasonable humans!
Our homes are replaced with your cages like prisons!
Stop killing so senselessly - its inhumane!
Please listen to me and my vision:

Let's live together on this shared planet, so our
Feathered children will survive – along with yours too!
Then we'll offer you our highest accolades:
The Blue birds will sing serenades for you!

Куркулдак ак куу
Лебедь-кликун
Whooper Swan

Куркулдак ак куулар Сибирде жана түндүк Казакстанда уялашат. Күзгө жакын анын балапандары чоңоюп калышат жана жылуу жактарга учуп кетишет, анын ичинде биздин Ысык-Көл көлүбүзгө келишет. Кышында тоңбогон Ысык-Көл ак мамыктуу конокторду меймандостук менен тосуп алат, бирок алардын бардыгы эле ак эмес – балапандары ал кезде каралжын күрөң түстө болот. Канаттуулар бизде кышташат, ал эми жазында топторго чогулушат дагы кайрадан уялаган жерлерине учуп кетишет. Куркулдак ак куу Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

Лебеди – кликуны гнезятся в Сибири и северном Казахстане. К осени лебедята подрастают и улетают в теплые края, в том числе к нам на озеро Иссык-Куль. Незамерзающий Иссык-Куль гостеприимно принимает белоснежных гостей, но не все они белоснежные - лебедята пока темно серого цвета. Птицы зимуют у нас, а весной собираются в стаи и улетают назад к местам гнездовий. Лебедь-кликун занесён в Красную книгу Кыргызстана.

Whooper swans nest in Siberia and northern Kazakhstan. Closer to autumn, the cygnets grow up and fly away to warmer climates, including our lake Issyk-Kul. The non-freezing Issyk-Kul hospitably welcomes the snow-white guests, though not all of them are snow-white: cygnets are for the time being of a gray colour. The birds winter in this country, and in spring they gather into flocks and fly back to the nesting sites. The whooper swan is registered in the Red List of Kyrgyzstan.

Куркулдак ак куу

Берилүүнүн символу ак куу болот турбайбы,
Байыртадан адамдар билген экен мындайды.
Мен куркулдак Ак куумун, алыс кеткен атагым,
Миң жыл бою ырларда, жомоктордо жашадым.

Бул жагымдуу, а бирок, көргөн кезде атпагын,
О, адамзат, ак кууну жоголуудан сактагын!
Браконьерди көргөнүмүн мылтык менен атканын,
Көктөн кулап ак дене көлгө түшүп жатканын,

Ысык-Көлдүн жээгинде жатты дене жанчылып,
Болбос үчүн ак кууга мындай таш боор аңчылык,
Кайталабай токтотуп ишти колго алгыла,
О, адамдар, татына кууну сактап калгыла!

Лебедь – кликун

Известно с самой древности,
Что лебедь символ верности.
Я Лебедь прекрасный, уж тысячу лет
В стихах и легендах, и в песнях воспет.

Что ж, это приятно, но, люди, простите,
Вы лучше от гибели нас защитите.
Я видел, как дробь браконьера летела,
И падало вниз лебединое тело.

И лебедь лежал в Issyk-Kulской воде,
Чтоб больше такой не случиться беде,
Чтоб этому ужасу не повториться,
О люди, спасите прекрасную птицу!

Whooper Swan

Swans have been known as a symbol of
love and fidelity since ancient times.
For thousands of years people have praised
the beautiful swan in their fables and
legends and in their rhymes and songs.

Of course, my dear people, such praise is
quite nice, something we cherish,
But even better now if you'd help to protect
us - or else we'll all perish.

The other day we watched in horror
as a poacher's pellets flew up
and then a swan's body fell down, down,
without even a word or a sound until
it lay still in the Issyk-Kul waters.

So that such agony is never repeated,
So that such horror occurs no more,
Oh, good people, oh please, do all you can
to save this beautiful bird!

Сары үкү
Филин
Eagle-Owl

Үкү – бул эң чоң жапалак үкү. Ал көпчүлүк ойлогондой сөзсүз эле токойдо жашабайт, ал аскалуу капчыгайларда да жашайт. Үкүлөрдү жапайы оройлук менен жок кылуунун натыйжасында бул укмуштуудай канаттуу Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген. Мурдагы мезгилдерде кыргыз кыздарынын баш кийимдерин үкүнүн төшүнөн жулуп алынган канаттар менен кооздошкон. Совет мезгилинде үкүнү зыянкеч канаттуу деп эсептешкен жана аны өлтүрүшкөн. Жапалак үкүдөн чоң келген алардын падышасы ушул чоң сары үкү.

Филин – это самая крупная сова. Живет филин не обязательно в лесу, как принято считать, а в горных скалистых ущельях. Варварское истребление филина привело к тому, что эта чудесная птица внесена в Красную книгу Кыргызстана. В прежние времена головные уборы кыргызских девушек украшали перьями, выщипанными на груди филина. В советские времена филина считали вредной птицей и истребляли. Царь всех сов стал редкой птицей в Кыргызстане.

The eagle-owl is the largest owl. It does not necessarily live in a forest, as is commonly believed, but in mountainous rocky gorges. The barbaric extinction of the eagle-owl has caused this wonderful bird to be included into the Red List of Kyrgyzstan. In former times, hats of Kyrgyz girls were decorated with feathers plucked out from the bird's chest. During Soviet times, the eagle-owl was considered a harmful bird and hunted to extinction. The king of all owls has become a rare bird in Kyrgyzstan.

Сары үкү

Мен Сары үкү, үкүнүн болом мыктысы,
Канатын жайып, кармашка даяр чыкчусу.
Баарысы билет, жөнөкөй куш деп ойлобо,
Жырткычмын түңкү, тийишип мага ойнобо.

Коёндор менен кирпичилер болот азыгым,
Билбеймин бирок эмнеде менин жазыгым.
О, адам, көргөм, мылтыктан октун чыкканын
Коргошун бизге ажалды алып учканын.
Достордун далай жүндөрүн жулуп алышты,
Көрүнгөн жерди көркөмдөп кооздоп салышты.

Үкүлөр неге тагдырга мындай туш болдук?
Китепке кызыл киргизген минтип куш болдук?
Акылдуу кушмун, түшүнбөйм бирок ойлоном,
Эмне үчүн бизди коргоого алып койбогон?

Филин

Я птица Филин – царь всех сов
Всегда на подвиги готов.
Шутить не следует со мной –
Известный хищник я ночной.

Питаюсь зайцами, ежами.
Но чем повинен я пред вами?
О люди, часто видел я –
Летели пули из ружья...
Мои друзья навеки пали,
Их перья украшеньем стали.

В чем птица филин провинилась?
Как в книге Красной очутилась?
Я мудрая птица, но трудно понять,
Когда ж меня люди начнут охранять?

Eagle-Owl

I am the Eagle-Owl – king of all owls,
always ready to go on the prowl.
Don't underestimate my might,
I'm a famous hunter by night.

But I only eat hedgehogs and hares –
I'm guilty of nothing, not to be feared.
So, my dear people, tell me why
my friends keep falling from the sky,
their feathers stained, their calls stifled
by bullets shot from guns and rifles?

What is the eagle owl guilty of now?
Oh how did I end up in the Red Book, how?
I'm a wise bird, but it's hard to understand our neglect –
when will people learn to protect us and respect?

Чоң арам өрдөк
Чомга
Great Crested
Grebe

Чоң арам өрдөк – абдан кооз сууда сүзүүчү канаттуу, бирок ал кээ бирлер ойлогондой, өрдөк эмес, ал чоң арам өрдөк. Алар биздин көлмөлөргө жазында келишет жана түгөйлөп кошулуу бийлерин көрсөтө баштайт. Эки канаттуу бири-бирине жүгүнүшөт жана керек болсо белектерди – балыр сыяктуу өсүмдүктөрдүн (тинанын) букеттерин беришет. Ал эми балапандары пайда болгон учурда, алар коркунуч болгондо энесинин жонуна чыгып алышат.

Чомга – очень красивая водоплавающая птица, но это не утка, как думают некоторые, это большая поганка. Чомги прилетают на наши водоемы весной и вскоре начинают демонстрировать брачные танцы. Две птицы кланяются друг другу и даже дарят подарки - букетики тины. А когда появляются птенцы, они забираются на спину матери в случае опасности.

The great crested grebe is a very graceful water fowl, but it is not a duck, as some people think: it is one of the largest members of the grebe family. These birds arrive in our waters in spring and soon begin to demonstrate mating dances. Two grebes bow to each other and even give presents – bunches of ooze. When nestlings appear, they climb onto the mother's back in case of danger.

Чоң арам өрдөк

Мен Арам өрдөк, суу кушу, сууга байыр аламын,
Арасына камыштын дайым уя саламын.
Балапандар чыкканда канатыма аламын,
Капа кылбай эч бирин жакшынакай багамын.

Балык кармап атасы тойгузбастан бир өзүн,
Курсактарын ачырбай багып жатат бүлөсүн.
Темир канат болушуп көз алдымда жетилет,
Тентектиги көп чыгып амалымды кетирет.

Энесине жүк болбой качан сууга түшүшөт?
Өз алдынча ансыз да алар мыкты сүзүшөт.
Балапандар чоңоюшу керек, билем, түшүнөм,
Күн жылууда аларды сууга акырын түшүрөм!

Сулуу кушмун, окшошмун бейиш кушу дегенге,
Бирок билип алгыла эгим болбойт жегенге.
Өзүм жеген балыктан бир жагымсыз жыт калат,
Ошондуктан эл жебейт, дешип: «Балык жыттанат».

Мен өрдөкмүн, суу кушу, жашынууну билбеген,
Кызыл китеп дегенге аты эч качан кирбеген.
Коркпой жашайт өрдөктөр, адамдардан качышпайт,
Ал анткени аңчылар бизди эч качан атышпайт.

Чомга

Зовут меня Чомга, я водная птица,
Среди камышей я привыкла гнездиться.
Детишки растут у меня на спине.
И им безопасно и радостно мне!

А папа рыбачит и кормит свою
Всегда ненасытную птичью семью.
Детишки едят, на глазах подрастают
И мне на спине уже надоедают.

Зачем пассажиры бесплатные маме?
Они замечательно плавают сами.
Конечно, взрослеть уже дети должны,
И, как самосвал, детвору со спины
В хорошую погоду
Выбрасываю в воду!

Я очень красива – почти что жар-птица,
Но мясо моё никуда не годится –
Оно пахнет рыбой, которую ем,
А этого люди не любят совсем.

Я, Чомга, в озерах всегда на виду,
Но в Красную книгу я не попаду.
И чомги спокойны, заботы не знают –
Охотники в них никогда не стреляют.

Chomga (Great Crested Grebe)

My name is Chomga, I'm a water bird,
I like to nest among the reeds.
My babies grow up on my back
where they're safe – I'm so pleased!

Their father fishes and feeds them,
his ever-insatiable bird family.
Our babies eat and grow up fast,
soon my back is tired – off now please!

Why should their mother ferry them all day long?
They already swim so easily.
They're grown and are big kids,
so it's time I set them free.
The weather's good, they slide in to the water and
swim around happily!

I happen to be pretty like a firebird,
but my meat's not very edible.
It smells like a fish I catch
so people don't want to eat it at all.

We, Chomga, can always be found around lakes,
but we'll never be found in the Red Book.
We, Chomga, are calm, we're not ones to worry -
hunters never shoot us despite our good looks!

Кара баш
куркулдай
Ремез черноголовый
White-crowned
Penduline Tit

Куркулдай ачык түсү менен айырмаланбайт, бирок бул канаттуунун уясын көрүп ага таң калбаган адам болбосо керек. Куркулдай шар аккан суунун үстүндөгү дарактын бутагына өсүмдүк мамыгы менен жүндү жабыштырып, уясын чеберчилик менен салат. Балапандары коопсуздукта болушат, анткени суунун шаркыраган үнү алардын үнүн угузбайт. Куркулдай Кыргызстанда жашаган бардык канаттуулардын ичинен эң уста куруучу болот. Тилекке каршы, адамдардын жок нерсеге ишенүүсү куркулдайдын уяларын, керек болсо балапандарын курутуп жатат.

Ремез не отличается яркой окраской, но нет человека, который бы не удивился, увидев гнездо этой птицы. Ремез мастерски строит гнездо из растительного пуха и шерсти прикрепляя его к ветке дерева над шумной речкой. Птенцы находятся в безопасности, поскольку шум реки заглушает их голоса. Ремез самый виртуозный строитель из всех птиц, обитающих в Кыргызстане. К сожалению, суеверия людей губят гнёзда ремезов, порой даже с птенцами.

The white-crowned penduline tit is not vibrantly colored, but there is no person who would not be surprised to see this bird's nest. The tit (Black-headed Remez) expertly builds a nest of plant fluff and wool by attaching it to a tree branch above a noisy stream. The chicks are safe as the sound of the river drowns out their voices. This bird is the most virtuosic builder of all birds living in Kyrgyzstan. Unfortunately, superstitions of people destroy these nests, sometimes even with the nestlings.

Кара баш куркулдай

Учурашып алайын, кыз-балаңа аралаш,
Салам, достор, таанып ал,
Мен – Куркулдай кара баш.
Мыкты билген өз ишин куруучу куш элемин,
Тумшугума тыбыт, жүн тиштеп алып келемин.
Бир мыгы жок, билсеңер, мыкты үйдү курамын,
Балапанды багууга жакшы көңүл бурамын.

Адамдарга, чынында, биз көп пайда беребиз,
Адамдардан, а бирок, көп зыянды көрөбүз.
Куркулдайдын үйү деп көргөн жерден жулушат,
Билбегендей эмне үчүн бизге андай кылышат?
Уябыздын сырты жүн, ичи кыкка толтура,
А ал жакта чиедей балапандар олтурат.

Кайнатышып уяны ичет анан дары деп –
Кандай жаман... Ал жакта калган куштун зары көп.
Кыргызстандыктар уккула, канаттууну сүйгүлө!
Уяларын бузбастан, досторундай жүргүлө!

Ремез черноголовый

Добрый день, я друг ваш новый –
Ремез я черноголовый.
Я строитель-виртуоз,
В клюве пух и шерсть принес.
Дом построил без гвоздей,
Чтобы вырастить детей.

Мы приносим человеку только пользу,
а не вред.
Люди ремезам приносят
неприятности в ответ –
Наши домики срывают,
И как будто бы не знают –
Это шерсть, внутри помёт –
Там семья моя живёт.

Гнёзда варят, пьют отвар –
Безобразье и кошмар!
О, Кыргызстанцы, пернатых любите!
Гнезда, пожалуйста, нам не губите!

Black-headed Remez (White-crowned Penduline Tit)

Good afternoon, pleased to make your acquaintance.
I'm your new friend –
a Black-headed Remez who's losing patience.
I'm a virtuoso builder –
I carry old wool and down with my beak
and use it to build a home without nails
where my children can sleep.

We bring good luck to people, no harm,
but they bring trouble to us in return.
They tear down our nests
made from wool for our newborn.
And as if they didn't know it already –
our families live right there.

They boil our nests and drink the broth –
what an outrage, what a nightmare!
Oh, Kyrgyzstanis, please don't destroy our homes!
Love all birds as you love your own!

Көк карга
Сизоворонка
Eurasian Roller

Апрель айынын аягында бизге кереметтүү көгүш канаттары менен таанылган көк каргалар конокко учуп келишет. Адатта алар аз кыймылдуу канаттуулар, бирок түгөйүн издөө оюндарынын мезгилинде көк каргалар учуунун жогорку чеберлери болушат! Уяларын алар терең ийиндерге салышат, аны чополуу жар бетинен тумшугу менен чуңкурайтып оюп салышат. Коңуздар, чегирткелер, көпөлөктөр менен азыктанышат, ал эми күзүндө суук кыш мезгили болбогон Африкага учуп кетишет.

В конце апреля к нам прилетают гости, которые славятся прекрасным голубым оперением – сизоворонки. Обычно это малоподвижные птицы, но в период брачных игр сизоворонки становятся мастерами высшего пилотажа! Гнезда они устраивают в норах, которые выдалбливают клювом в глинистом обрыве. Питаются жуками, саранчой, бабочками, а осенью улетают в Африку, где нет холодной зимы.

In late April, we receive guests that are famous for their marvelous blue plumage – Eurasian rollers. Usually these are slow-moving birds, but in the period of mating rituals Eurasian rollers become aerobats! They arrange nests in the holes that they cave with their beaks in a clay cliff. Eurasian rollers feed on beetles, locusts, butterflies, and in autumn they fly away to Africa, which is free from cold winters.

Көк карга

Көркөмү жок үнүмдүн
Үн булбулга жарашат.
Бирок элдер жүнүмдүн,
Кооздугуна карашат.

Жар болом деп жакшыга,
Африкадан кайтамын.
Бүлө күтүп, жакшына
Жарга уя саламын.
Чурулдашат жай сайын,
Балапандар ал жарда.

Унутпастан айтайын –
Менин атым Көк карга.
Кыргызстаным, мекеним,
Мен бактылуу экенмин.
Баш калкалап кирерге,
Жарга уя саламын.
Африкадан силерге,
Кышта жолдойм саламым!

Сизоворонка

Конечно я не соловей,
Не мастер я по пению,
Но все любят мою
Окраской оперения!

Как размножаться захочу,
Я к вам из Африки лечу!
Обзавожусь семьею,
В обрыве нору рою,
Чтоб летом пели среди дня
В норе детишки звонко!

Сказать забыла, что меня
Зовут Сизоворонка!
Я в Кыргызстане много лет
В обрывах норы рою.
Из жаркой Африки привет
Я вам пришлю зимою!

Eurasian Roller

Of course, I'm no nightingale,
no great crooner of songs,
but everyone admires my colorful plumage
when I come along!

When it's time for me to nest,
I fly out of Africa and come to the West!
I take care of my family here,
we live in the cliffs in our nests.
In the summertime at mid-day
my babies sing from their cliff holes!

All together we like to say:
Hi there we're the Eurasian Rollers!
We've lived in Kyrgyzstan for many years
where we dig our summer cliff holes.
And in wintertime when we're back in Africa
we always send our big hellos!

Кумай жорусу
Гриф Кумай
Kumai Vulture

Жорулар – Кыргызстандагы эң чоң канаттуулар. Алар тарптар менен – чоң жаныбарлардын өлүктөрү менен азыктанышат. Жорулар тирүү жаратылыштагы маанилүү катарды түзүшөт жана аларды кандай болбосун коргоо керек. Бул канаттууларда болгон бирден балапан болот, айрым учурда экиден, бирок жылда эле андай боло бербейт. Жору же ак кажыр жору, ушул кереметтүү күчтүү канаттуу Жер бетинен такыр жоголуп кетпеши үчүн Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

Грифы – самые крупные птицы Кыргызстана. Они питаются падалью – трупами крупных животных. Грифы образуют важное звено живой природы и заслуживают всяческой защиты. У этих птиц выводится по одному птенцу, редко по два и то не каждый год. Кумай, или снежный гриф, занесён в Красную книгу Кыргызстана, чтобы эта прекрасная сильная птица не исчезла с лица Земли.

Himalayan Vultures are the largest birds of Kyrgyzstan. They feed on meat in decomposition – corpses of large animals. Himalayan Vultures form an important chain of the wildlife and deserve all possible protection. These birds raise one nestling, rarely two, and not every year. Kumay or the Himalayan vulture has been registered in the Red List of Kyrgyzstan to avoid this wonderful strong bird vanishing from the face of the Earth.

Кумай жорусу

Уламыштар, жомоктор көп түрлөнүп айтылган,
Жору деген мен болом көк асманда калкыган.
Тянь-Шанда жашайбыз жакын жерде булутка,
Биз керекпиз дүйнөгө муну балдар унутпа.

Аска-зоонун боорунда болот биздин уябыз,
Канат жайып учканда күч кубатты туябыз.
Кыргызстандын тоолорун жайы-кышы жердейбиз,
Кышта басып жумуртка жайда төлдү бербейбиз.

Алыш керек моюнга өөн болсо да көрүнүш,
Тарпты жеген биз үчүн кадимкидей көнүмүш.
Жер бетинде жоруну санитар деп табышты,
Анан Кызыл китепке бизди каттап алышты.
Улуу-кичүү баарыңар эске алып ар убак,
Бизди – Кумай жорусун – коргогула баарылап!

Гриф Кумай

Слагают о нас и легенды и мифы.
Мы птицы небесные – снежные грифы!
В Тянь-Шане живем и запомните, дети -
Мы необходимы на нашей планете!

В полете красивы, сильны и могучи!
Гнездимся в горах на обрывистой круче,
Зимой появляется в гнездах приплод.
В горах Кыргызстана живем круглый год.

И мы вам должны откровенно признаться,
Что падалью грифы привыкли питаться.
Мы в Красную книгу попали не даром.
Является гриф на Земле санитаром.
И детям, и взрослым пора бы понять,
Что грифа Кумая пора охранять!

Kumai Vulture

They write of us in their myths and legends,
and in their prose and verse.
We are snow vultures - birds of the sky!
And remember, my dear children,
we are very much needed here on planet Earth!
We live in the Tian Shan mountains,
where we fly high!

In flight we are beautiful, strong and sleek!
And in the winter our chicks appear
In nests perched on steep peaks.
We can be found here in the mountains all year round.

And, yes, it's true, it can't be overlooked:
We vultures eat carrion – it's our custom and culture!
Maybe this is the reason
why we're now in the Red Book?
But, my dear children and dear adults,
do understand:
We help clean up the Earth only
when and where there's demand.
So, please, maybe you could try to change
Your customs and culture,
It's time to help protect the Kumai Vulture!

Кашкалдак
Камышница
Moorhen

Бул канаттууну саз тоогу же кашкалдак деп аташат. Жазында кашкалдак түгөйлөр пайда болот, аны менен ургаачылары бири-бири менен эркегине ээ болуш үчүн мелдешке түшөт. Табышкан түгөйлөр өздөрүнүн аймагын коргошот жана камыштардын арасында уяларын салышат. Уяда 15ке чейин жумурткалары болот. Кашкалдактын рационун ар түрдүү болот, алар жандыктарды (курт-кумурскаларды, жөргөмүштөрдү, сөөлжандарды) жана өсүмдүктөрдү (чөптөрдүн уруктарын жана мөмөлөрдү) жешет.

Эту пtiцу называют болотной курочкой. Весной у камышниц образуются пары, при этом самки соревнуются между собой за право обладания самцом. Образовавшаяся пара охраняет свою территорию и строит гнездо среди камышей. В гнезде бывает до 15 яиц. Рацион камышниц очень разнообразен и включает как животную (насекомые, пауки, дождевые черви), так и растительную пищу (семена трав и различные ягоды).

This bird is called the swamp chicken. In spring, moorhens form pairs, and females compete for the right to have a male. The formed pair protects their territory and builds a nest among the rushes. A nest can have up to 15 eggs. Moorhens have a very diverse diet that includes both animal (insects, spiders, earthworms) and plant food (grass seeds and various berries).

Кашкалдак

Мен Кашкалдак, таанып алчу кезегиң,
Камыштарды өз үйүмдөй сеземин.
Камыштардан өтүш үчүн тез, ылдам,
Дене-мүчөм бир аз ичке, созулган.

Күрөң түсүм берет мага жарашык,
Тумшугум да турат минтип жарашып,
Кызыл-сары, анан укмуш түз келет,
Балапандар байкай турган түс, демек.
Адашпастан табышсын деп чөп-чардан,
Мындай ачык түстү бизге ыйгарган.

Камыш, сууга уябызды салабыз,
Ошол жерден канат байлайт балабыз.
Бирок элдер камышка от коюшат,
Үйүбүздү талкалашат, жоюшат.
Эч себепсиз камыш, чөптөр күйбөсүн,
Канчалардын курутпасын дүйнөсүн.
Мен эч кимге зыян бербейм, карачы,
Биздин дүйнө – камыштардын арасы!

Камышница

Я птица Камышница, будем знакомы!
Среди камышей себя чувствую дома
Чтоб сквозь камыши пробираться умело,
У нас у камышниц заужено тело.

Окрашены перья в коричневый цвет,
А клюв украшает мой птичий портрет.
Он красный и желтый – невиданный прямо,
Чтоб дети заметили папу и маму,
Чтоб нас отыскали среди зарослей водных,
Камышницы выглядят ярко и модно!

А гнезда у нас на воде в камышах,
И там мы заботимся о малышах.
Но люди сжигают камыш беспощадно,
И это обидно, и это досадно!
Ведь мы никому не приносим вреда!
О люди, камыш - это наша среда!

Moorhen

I'm a Moorhen bird, let's be friends!
I'm most at home among the reeds.
Using my narrow body, I wend my way
Through the thick and heavy weeds.

My feathers are painted brown,
But my beak is what I'm really known for:
It's red and yellow and points straight down,
So that our children notice their mom
and dad as their own parents,
And can find us among the water thickets.
We Moorhens are so bright and chic!

And we take care of our little chicks
There in our nests in the water and reeds.
But people are burning the reeds – so sick!
It's painful, there's no need, it makes no sense!
We don't bring offense to anyone!
O, people, can't you see?!
Reeds are our home and our environment!

Күкүк
Кукушка
Cuckoo

Күкүк уя салбайт, ал эми жумурткаларын майда чымчыктардын уяларына салып кетет, алар күкүктүн жумурткасын басып, анын балапандарын кошо багып чоңойтушат. Күкүктүн балапаны тез чыгат дагы, биринчи кезекте ал уяны анын ичиндеги башка балапандардан жана жумурткалардан бошотот. Аны багып алган ата-энеси алып келген азыктын бардыгын ал өзү жалгыз жейт. Ал эми анын өзүнүн ата-энелери бул учурда сырты катуу кылканча менен каптарган курттарды жеп тамактанат, ал зыянкеч курттардан өсүмдүктөрдү коргоо өтө маанилүү.

Кукушка не строит гнезда, а яйца подбрасывает в гнезда мелких птиц, которые самоотверженно выращивают птенца кукушки. Кукушонок появляется быстро и первым делом освобождает гнездо от других птенцов и яиц, которые находятся в гнезде. Весь корм, который приносят приемные родители, достается одному кукушонку. А его настоящие родители тем временем поедают гусениц, покрытых щетинками, что очень важно для защиты растений от вредителей.

The cuckoo does not build its own nests, but stealthily lays eggs into the nests of small birds that selflessly grow her chicks. The little cuckoo hatches quickly and first of all cleans the nest from other nestlings and eggs. All forage brought by adoptive parents goes to one small cuckoo. And the real parents, meanwhile, eat caterpillars covered with bristles, which is very important for protecting plants from pests.

Күкүк

Кана эмесе билсеңер эстегиле куштарды,
Арасында алардын амалкөй, куу куш барбы?
Уя салып балапан чыгаргандан качкан куш,
Күкүк болот, албетте, сайраганга шашкан куш!

Дарактардын башынан жагалмайдай учамын,
Майда кушту коркутам жайып канат-кучагым.
Анан алар алыстап күтөм учуп кетерин,
Дароо сызып алардын уясына жетемин.

Кайткычакты ал куштар кызык ишти баштаймын,
Уясына алардын жумурткамды таштаймын.
Эртели-кеч жем издеп баксын ошол чымчыктар,
Күкүк деген эркин куш көнгөн дайым тынч уктап.

Жаман көрбө, мен дагы курт-кумурска теремин,
Бекер жүрбөй ушинтип мен да пайда беремин.
Андан кийин эс алып бир бутакка барамын,
Жарпым жазып «Кү-күк» деп сайрап-сайрап аламын.

Кукушка

А теперь скажите, дети –
Кто хитрее всех на свете?
Кто гнёзда не строит, не кормит детей?
Конечно кукушке, так жить веселей!

Я в кронах деревьев, как ястреб летаю,
И маленьких птичек полетом пугаю.
Птички в лет, а я к гнезду
Только этого и жду...

Яйцо поскорее кому-то подброшу
Зачем на себя брать подобную ношу?
Пусть кормит ребенка и лезет из кожи,
А мне-то кукушке свобода дороже!

Не судите меня строго –
я без дела не сижу –
Ем я гусениц мохнатых,
этим пользу приношу!
А ещё кричу Ку-Ку
Сидя где-то на суку!

Cuckoo

Now tell me children,
Do you know who's the smartest bird in the
world, do you?
Who finds a way not to build its own nests, and
not to feed its own children?
It's me of course who's the one and I'm happier
living that way, the Cuckoo!

I soar like a hawk through the tree tops
And scare the little birds into flight.
And as these other birds fly off, I head straight
for their nests and stop –
I've been waiting just for this... that's right,
I'd rather throw away someone else's egg.

Why should I take on such a chore?
I'd rather let other birds help hatch
and feed my babies,
Freedom is more precious to me, I'm done with
parenting, no more!

Now don't judge me too harshly please – I'm not
lazy, although maybe I'm crazy.
You see, I like to eat shaggy caterpillars
which also brings benefits to you!
And most of all I like sitting in the sun
Shouting out coo-coo, coo-coo, coo-coo!

Үпүп
Удод
Ноорое

Үпүптөр Кыргызстанга жаз айынын башталышында учуп келишет. Уяларын дарактын боштуктарында, ийиндерге, таштардын арасындагы бош жерлерге же адамдардын курулмаларына салышат. Үпүп – негизинен чөлдөрдүн, кургак талаалардын канаттуусу. Жырткычтар адатта бул канаттууларга жана анын уяларына алардын чычаң бездеринен чыккан жагымсыз жыттарынан улам тийишпейт. Жай айынын аягында үпүптөр өздөрүнүн чоңоюп калган балапандары менен Кыргызстандан учуп кетишет.

Удоды прилетают в Кыргызстан в начале весны. Гнёзда строят в дуплах, в норах, в пустотах среди камней или в постройках человека. Удод – птица, в основном, пустынь, сухих степей. Хищники обычно не трогают этих птиц и их гнезда из-за неприятного запаха, источником которого является копчиковая железа. В конце лета удоды с подросшими птенцами покидают Кыргызстан.

Hoopoes arrive in Kyrgyzstan in early spring. They build nests in cavities, holes and voids among stones or in man-made structures. For the most part, the hoopoe is a bird of deserts and dry steppes. Predators usually do not touch these birds and their nests due to the offensive odour produced by the preen gland. In late summer, hoopoes with grown juveniles leave Kyrgyzstan.

Үпүп

Мен башкача чымчыкмын,
Мен өзгөчө чымчыкмын!
Канаттуунун ичинен мага окшошту таппайсың,
Үпүп болом, досторум, атым оңой жаттайсың.

Бул сулуулук мендеги чанда бирөөдө болот,
Жок болсо да ачык түс дароо көңүлгө толот.
Үрпөкчөмдү карачы, тумшугум да ийилген,
Сууруш үчүн курттарды жылуу жаткан ийинден.

Таштарга, ээн жайларга, уя салган куш болдум
Уябызга тийишсең жаман жытка туш болдуң!
Биз жашоого башкача ыңгайлашып калганбыз,
Сасык жытты душманга курал кылып алганбыз.

Мүмкүн бизди айтарсың:
«Жыты сасык куштардан...»,
Бирок минтип биз оңой кутулабыз душмандан.
Жаман көрсүн, таарынсын, ал алардын мүнөзү,
Бул биз үчүн кадимки жашоо үчүн күрөшүү.

Удод

Я птица необычная,
Я птица специфичная,
Подобных мне на свете нет.
Зовут Удод. Вам всем привет!

Красота моя, друзья, редкое явление!
Хоть и красок не найти ярких в оперении,
Но зато какой хохол, клюв мой загнут вниз,
Чтоб личинку откопать, получить сюрприз!

Гнездо у нас среди камней,
на брошенных жилищах,
А если тронете гнездо,
вас отпугнет вонища!

У нас необычная в жизни сноровка-
Врагов отгоняем зловонием ловко.
Вы скажите: «Это не очень прилично...»
Но хищников мы отгоняем отлично.
И пусть у врагов затаилась обида,
Мы боремся за процветание вида!

Ноорое

I'm an unusual bird,
A very particular kind of bird,
And there is none like me in this world.
Hello everyone – my name is Hoopoe!

My beauty, my friends, is quite a rare thing!
Now, it's true my plumage lacks coloring,
But, oh, what a crest and my bent beak is the best
For digging up fresh larvae, how surprising!

Our nests lie among stones in abandoned old homes,
And if you touch them the scum will scare
you off quickly and easily!
You see, we have quite an unusual life-saving skill:
We shoo away enemies with our special
sickly strong smell.

Now you might say: "That's not polite..."
But it drives predators off so well.
And why not let our enemies get queasy,
You see, we're fighting for the well-being
of our species!

Борбаш
(Түркестан жуланы)

Сорокопут
(Туркестанский жулан)

Shrike
(Turkestan Julan)

Кыргызстанда борбаштардын бир нече түрү кездешет. Жана алардын бардыгы тең жырткычтыкка жакын болот. Алардын тышкы келбети ал тууралуу айтып турат – көздөрүндө каракчылардыкындай кара “беткап” жана тумшугу төмөн түшүп турат. Отурган жеринен борбаш олжосуна зымырап учат. Ал эми кармалган курмандыктарын: коңуздарды, чегирткелерди, кескелдириктерди, чычкандарды, майда чымчыктарды борбаш тикенектерге сайып коет жана аны менен ал азыктардын запасын камдайт.

В Кыргызстане встречается несколько видов сорокопутов. И все они склонны к хищничеству. Даже их внешний облик говорит об этом – разбойничья чёрная «маска» на глазах, и, как у соколов, клюв загнут вниз. С присадки сорокопут стремительно слетает за добычей. А пойманных жертв: жуков, саранчу, ящериц, мышей, маленьких птичек сорокопут порой накалывает на колючки и таким образом создаёт запас пищи.

In Kyrgyzstan, there are several species of shrikes. They all have propensity for carnivorism. Even their appearance attests to that: a robber black mask on eyes and, similar to falcons, a deflexed beak. From a sitting position, the shrike impetuously flies for a prey. And the caught prey – beetles, locusts, lizards, mice and small birds – sometimes get pinned by the shrike on thorns, thus making a reserve of food.

Борбаш (Түркестан жуланы)

Достор, мени Борбаш дешип билишет,
Бирок кээде «каракчы» деп жүрүшөт.
Кескелдирик, чычканды көрсөм кое бербеймин,
Курт-кумурска, чымчыкпы,
жей беремин, бөлбөймүн.

Куш болсом да кичинекей, муштумдай,
Баары билет бар экен деп куш мындай.
Бак-дарактын башында отурганды сүйөмүн,
Азыгымды көргөндө таштай учуп тиemin.

Азыгымдын артканын кийинкиге бөлгөнмүн,
Бутактарга аярлап сайып коюп көнгөнмүн.
Коргоймун деп борбашты болбогула убара,
Табиятта билсеңер өзүм үчүн туралам!

Кечиргиле, бирок мен тентектигим тыялбайм,
Каракчылык деп айткан мүнөзүмдөн уялбайм.
Касапчы деп аташса жырткычтарга окшошом,
Таанып мына алдыңар, силер менен коштошом!

Сорокопут (Түркестанский жулан)

Ребята, я Сорокопут.
Меня разбойником зовут!
Я часто ящериц ловлю и грызунов немало,
И насекомых ем, и птиц, ловлю кого попало!

Хотя мой рост, конечно, мал,
Я очень знаменитым стал!
Сижу обычно на кустах, причем на верхней ветке,
И на добычу прямо вниз бросаюсь очень метко.
Запасы делать я привык на случай голодовки –
Свою добычу на шипы накалываю ловко.

В природе не нужно меня охранять,
Я сам за себя постою!
Простите, но мне невозможно унять
Разбойную душу мою.

Меня прозвали мясником за эти злодеяния.
Ну вот, теперь я вам знаком!
До встречи, до свидания!

Shrike (Turkestan Julian)

Hello there, everyone, I'm a Shrike.
Sometimes they call me the Robber
though – and it's fair to say I give them
many good reasons to name me so!
I catch and eat whatever I like:
Lizards and insects and lots of rodents.
I eat almost anything that comes into sight,
even other birds – so terrible, I know!

And although I'm not the biggest of birds,
It seems I've become quite well-known.
I hide in the bushes high up in the
branches, it's just me where I'm all alone.
I throw myself straight down on my prey.
They've no chance, I'm always in the zone.

And sometimes to save for a rainy day,
To make sure there's enough food on hand,
I skillfully hang my extra prey on prickly
thorns – I'm sure you understand.
Some rightly call me a butcher for these
many horrific transgressions.
But I take care of my own, I fend for myself,
I don't need any protecting.

I can't control my robber soul,
So, please, forgive me for my many sins.
I guess that's it – now you know me well!
Goodbye, take care, until we meet again!

Узун аяк чулдук
Ходулочник
Black-winged Stilt

Узун аяк чулдуктар март айында учуп келишет, уяларын сууга жакын жерге курушат жана өздөрүнүн уялаган жерлерин кулак тундурган кыйкырык менен коргошот. Олуттуу коркунуч болгондо, ал канаттуу жарадар болумуш болуп, душманын уясынан алыска алып кетет. Эгерде уядагы жумурткалар ысып баштаса, ал канаттуу сууга келип, буттарын күлкү келгидей кылып бүктөп, боорун сууга тийгизет, анын суу болгон жүндөрү менен жумурткасын муздатат. Узун аяктуу чулдуктун тумшугу пинцетке окшош, аны менен курт-кумурскаларды, кээде балыктарды кармап жегенге ыңгайлуу.

Длинноногий кулик - ходулочник прилетает в марте, гнезда строит рядом с водой и с пронзительным криком охраняет свои гнездовья. При серьёзной опасности птица отводит врага от гнезда притворяясь раненной. Если яйца в гнезде перегреваются, птица подходит к воде, и смешно сгибая ноги, опускает в воду брюшко, чтобы мокрыми перьями охладить яйца. Клюв у ходулочника похож на пинцет, которым удобно добывать насекомых, а иногда и рыбёшек.

A long-legged wader called the black-winged stilt arrives in March, builds nests near the water and guards them shrilling. In case of a serious danger, the bird pretends to be injured and takes the enemy away from the nest. If eggs in the nest get overheated, the bird comes to water and, funnily bending its legs, lowers its belly into the water to cool the eggs afterwards with wet feathers. The bird's beak is similar to tweezers and convenient for preying on insects and even small fish sometimes.

Шадыбуттуу Чулдук (Узун аяк чулдук)

Мен Шадыбуттуу чулдукмун
Таяктай узун буттарым.
Жолуксаңар угасың,
Чый-чуй үнүм чыкканын.

Сулуу, узун буттарым,
Суу үстүндө жүгүрөм.
Мындай мыкты буттарды,
Таба албайсың бириңден!
Таяк менен жүргөнсүп,
Тарталаңдап басамын,
Таякчан деп аташса,
Тамашага батамын!

Жатуу кыйын уяга,
Бирок, алсам моюнга.
Тоскоол болот буттарым,
Окшоп узун союлга.
Учкан кезде буттарым,
Артты карай серпилет,
Бирок, бизге, досторум
Сейрек адам кезигет.

Ходулочник

Я Ходулочник – кулик
С длинными ногами.
Издаю писклявый крик,
Если встречу с вами.

Я самый длинноногий, хожу я по воде.
Такие супер ноги не встретите нигде!
Хожу, как на ходулях, и вот вам результат –
Зовут меня Ходулочник и я предельно рад!

Но садиться на гнездо, посудите сами
Прямо скажем, не легко с длинными ногами.
А в полете вслед за мной полетели ноги,
Но увидеть нас, друзья, повезло не многим.

Black-winged Stilt

I'm a Stilt – Wader with very long legs.
And when we meet,
I'll greet you
with my squeaky call.

I'm the longest of long-legged birds,
And it's almost as if I walk on water too.
You can't find such super-legs anywhere else at all!
I walk as if on stilts and here is the result:
They call me stilts, I'm extremely pleased!

But try sitting on my nest for a while,
and then try to smile,
To be honest, having such long legs is not easy!
Even in flight my legs are nearly out of sight,
they're flying so far behind me!
When we meet, my friends, you can see
for yourself, what a feat it is to be me.
And I hope that day will come quite soon.
Then you too can be one of the few to say:
“How lucky am I, I saw a stilt-wader...
Such long legs, what a wonderful day!”

Көк соору
Золотистая щурка
Golden Bee-eater

Көк соору – абдан ачык боектогу канаттуулардын бири. Ушул жылуулук сүйгөн канаттуулар Кыргызстанга май айынын башында учуп келишет. Көк соорулар уяларын чополуу жарларга салышат. Алар ийиндерин эки метр тереңдикке чейин казышат. Көк сооруларды аары жегичтер деп да аташат жана ал жөн жерден эмес. Көк соорулардын негизги олжосу: аарылар, чоң аарылар, жапан аарылар, көпөлөктөр жана ийнеликтер. Канаттуулар кармаган курт-кумурстканы жутуп жатканда чагып албашы үчүн катуу нерсенин бетине катуу чабышат.

Золотистая щурка – одна из самых ярко окрашенных птиц. Эти теплолюбивые птицы прилетают в Кыргызстан в мае месяце. Гнёзда щурки строят в глинистых обрывах. Они роют норы до двух метров длиной. Щурок называют пчелоеды и это не напрасно. Основная добыча щурок: пчелы, осы, шмели, бабочки и стрекозы. Птицы бьют пойманное насекомое о твердую поверхность, чтобы не быть ужаленной при проглатывании.

The Golden Bee-eater is one of the most brightly coloured fliers. These heat-loving birds arrive in Kyrgyzstan in May. Bee-eaters build nests in clay cliffs. They dig tunnels up to two meters deep. Bee-eaters have their name not for nothing. The main prey of bee-eaters is bees, wasps, bumblebees, butterflies and dragonflies. The birds beat the caught insect on a hard surface to avoid being stung when swallowing.

Көк соору

Чымчыкмын кооз, түркүн түстө кубулган,
Жөжөлөрүм жар боорунда туулган.
Сулуубуз биз, жаратылыш көркүбүз,
Бал челекчи, эмне жаман көрдүңүз?

Алибетте, аары жейбиз кубалап,
Тамак жебей кандай жандык тура алат.
Адамдарга кандай болсо нан, туз, суу
Аары менен тамактануу бизге адат!

Алтын түстүү сулуу чымчык суранат,
Оо, адамдар жүргүлөчү мылтыксыз.
Сүйгөнүнө жасанганын көрсөңөр,
Мындай сулуу чымчык жоктур кынтыксыз!

Золотистая щурка

Я птица изящная чудной расцветки
В норе на обрыве растут наши детки.
Являемся мы украшением природы,
Но нас недолюбливают пчеловоды.

Чем птица прекрасная вам помешала?
Конечно, мы пчел поедаем не мало,
Но пчелы для щурок простая еда,
Как будто бы людям хлеб, соль и вода!

Щурка золотистая просит о пощаде
Люди, не стреляйте щурок, бога ради.
В брачном оперении щурка, как царица.
Живописнее нигде не найдете птицы!

Golden Bee-eater

I'm a graceful bird of regal colors,
And my chicks grow up in a hole in a cliff.
We're one of Mother Nature's true wonders,
But beekeepers don't like us at all, no not one bit!

How could it be that such an ornate
little creature disturbs them all so greatly?
Of course, we do eat a lot of bees, it's true.
But for Bee-eaters bees are our basic food –
It's our fate,
Just like bread, tea and coffee for you!

We ask for your mercy, my dear people,
Please, don't shoot Golden Bee-eaters,
for goodness sake!
And when we're in our mating plumage, oh my,
A Bee-eater's quite like a queen.
Look for us then when we're way up high in the sky,
Nowhere else can such beauty be seen!

Тоңкулдак
Дятел
Woodpecker

Тоңкулдак – токойдун жашоочусу. Ал токойдун зыянкечтерин: өсүмдүк мителерин, көпөлөк-төрдүн куртун, мурутчан коңуздарды, кабык жегичтерди, кумурскаларды жана көптөгөн башкаларды жеп, токойдун турмушунда маанилүү роль ойнойт.

Тоңкулдактар уяларын дарактардын өзөгүн тешип оюп салышат жана ал даракта балапандары пайда болот. Күзүндө жана кышында тоңкулдак өсүмдүк азыгына: карагайдын уруктарына, ар кандай бадал-дардын мемелерүне өтөт.

Дятел – лесной житель. Он играет важную роль в жизни леса, поедая лесных вредителей: тлю, гусениц бабочек, усачей, короедов, муравьёв и многих других. Гнёзда дятлы выдалбливают в стволах деревьев и в таком дупле появляются птенцы. Осенью и зимой дятел переключается на растительную пищу: семена ели, ягоды различных кустарников.

The woodpecker is a resident of forests. This bird plays an important role in the forest life, eating forest pests: aphides, butterfly caterpillars, sawyers, bark beetles, ants and many others. Woodpeckers chisel nests in tree stems and in such a hollow breed nestlings. In autumn and winter, woodpeckers shift for plant food: seeds of spruce, berries of various shrubs.

Тоңкулдак

Канатсыз досум, эшиктен,
Тоңкулдак үнүн эшитсең,
Жыгачка тумшук какканым,
Билип кой – иштеп жатканым.

Рекордду жаңы койгонум,
Жыгачты мыктап ойгонум,
Бүтүрүп тумшук көп ишти,
Уяны куруп жетиштим.
Ичи да кургак, жыпжылуу,
Балапандар бактылуу!

Кабыктын куртун теремин,
Тамагын жакшы беремин.
Иштесең, досум, тиштейсиң,
Урмат сыйдан түшпөйсүң.

Дятел

Дорогой бескрылый друг,
Как услышишь дятла стук,
Знай, что это я тружусь.
Клювом мощным я горжусь –

Все рекорды уж побил,
Древесину так долбил,
Как отбойный молоток,
И гнездо построил в срок!

Там и сухо и тепло –
Ребятишкам повезло!
Добываю для обедов
Очень вкусных короедов.
Постоянно я в работе –
Труд, мой друг, всегда в почете!

Woodpecker

Hi dear wingless friend of mine,
When you hear a Woodpecker's knock
Know that it's mine
and I'm working around the clock.
I'm proud of my powerful beak –

I've broken all types of wood-working records.
I've hollowed out many, many trees,
And like a jackhammer
I built my nest in less than a week!

It's both dry and warm, and the kids
are so lucky - today for lunch
I found some tasty bark beetles to munch.
So, my wingless friend, as you can see –
Labor is always held in high esteem by me!

Сары канат
Щегол
Goldfinch

Сары канаттар – булар сайроочу канаттуулар, ийне жалбырактуу жана аралаш токойлордун жашоочулары. Алар жетишерлик ала түскө боелгон, отоо чөптөрдүн уруктары менен азыктанышат. Сары канаттар анча чоң эмес суулардын жээгинде жуунганды жакшы көрүшөт, андан кийин канаттарын бутактарда отуруп кургатышат. Кээде сары канаттар ызы-чуу топторго чогулушуп, дарактарга отуруп узакка чейин сайрашат. Тилекке каршы айрым учурда сары канаттарды кармап алышып, капастарга камап коюшат.

Щеглы – это певчие птицы, обитатели хвойных и смешанных лесов. Они довольно пестро окрашены, кормятся преимущественно семенами сорных трав. Щеглы очень любят купаться в небольших ручейках, а потом сушат оперение сидя на ветках. Иногда щеглы собираются шумной компанией, садятся на дерево и долго, весело поют. К сожалению, нередко щеглов отлавливают и содержат в клетках.

Goldfinches are songbirds, inhabitants of coniferous and mixed forests. They are quite variegated, feed mainly on weed seeds. Goldfinches love to swim in small streams, and then dry their plumage sitting on branches. Sometimes these birds gather in a noisy company, sit on a tree and sing cheerfully for a long time. Unfortunately, often goldfinches are captured and kept in cages.

Сайрагыч ала чымчык (Сары канат)

Мен Ала чымчык сүйкүмдүү,
Ар дайым ниетим ак эле!
Кыргызстандан кетпей жыл бою,
Жүрсөм деп ойлойм дагы эле...

Бирок, адамдар чыкты камданып,
Капаска кармап салсак деп.
Торлорун тосуп жолума,
Батыраак кармап алсак деп.

Капаска түшсөм камыгып,
Кардыгып үнүм бүтпөйбү.
Каалгып эркин уча албай,
Кайгыга башым түшпөйбү.
Курбум жок жалгыз капаста,
Тукумсуз өмүр өтпөйбү!

Оо, адамдын баласы,
Чымчыкты деле аячы.
Сулуулук берген чөйрөгө,
Ал да бир жандык карачы.
Менин эркиндигимди алгандай,
Ким укук берди саначы?

Щегол

Я Щегол, я очень мил
И всегда вам другом был!
В Кыргызстане круглый год
Я летал бы без забот...

Но охоту ведут птицеловы.
Посадить меня в клетку готовы.
Растянут тоненькую сетку,
В неё попал – дорога в клетку.

Тогда не буду петь на воле,
Летать не буду в чистом поле.
Свобода будет только снится,
Крылом о клетку буду биться.
И у меня в конце концов
Не будет маленьких птенцов!

О, человек! Ну, как же ты
Не ценишь птичьей красоты?
Ведь птица – часть природы.
Ну кто же право дал тебе
Лишать щегла свободы?

Goldfinch

I'm a Goldfinch, I'm very sweet
And I've always been your friend!
I used to fly without worries here
All year round in Kyrgyzstan.

But the bird hunters, they're everywhere.
Always ready to put me in a cage.
They stretch their thin mesh without a care
A terrible trap that makes me rage.

I'll no longer fly across fields and streams,
Freedom will be only a fading dream.
The thought of it just makes me sick.
My wings will beat against prison walls.
And finally, worst of all,
There'll be no more little baby chicks!

Oh, good people! Why do some of you
Still not appreciate the beauty of birds?
Please, do listen carefully to my words:
We're all a part of Nature, even you.
I speak now to your wisdom and reason,
Who gives you the right to
Deprive the goldfinch our freedom?

Орок тумшук чулдук
Серпоклюв
Sicklebill

Орок тумшук чулдук тоолуу өрөөндөрдүн кымбат кооздугу. Ушундай ачык канаттуунун майда таштуу тайыз жерлерде чеберчилик менен жашынуусу таң калаарлык. Коркунучту сезген чулдук биринчи кезекте өзүнүн ачык түстөгү кызыл тумшугун жашырыш үчүн артка кайрылат, андан кийин отурат жана акырындап тоо тектеринин ураган массасына аралашып кетет. Орок тумшук чулдуктун майда таштардан курулган уясын байкоо андан да кыйын. Орок тумшук чулдук сейрек кездешчү канаттуу, ал Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

Серпоклюв драгоценное украшение горных долин. Удивительно, что такая яркая птица мастерски маскируется на галечниковых отмелях. Заметив опасность кулик первым делом отворачивается, чтобы спрятать яркий красный клюв, а затем присаживается и в итоге сливается с массой окатанных горных пород. Ещё труднее заметить гнездо серпоклюва, построенное из мелкой гальки. Серпоклюв редкая птица, он занесен в Красную книгу Кыргызстана.

The sicklebill is a precious decoration of mountain valleys. Surprisingly, such a bright bird can skillfully disguise itself on pebble shoals. Having noticed a danger, the wader first of all turns away to hide its bright red beak, then sits down and eventually merges with the mass of rounded mountain rocks. It is even more difficult to spot an sicklebill's nest built from small pebbles. The sicklebill is a rare bird and makes part of the Red List of Kyrgyzstan.

Көк чулдук (Орок тумшук чулдук)

Көк чулдук деп аталбагам жөн жерден,
Тумшуктарым орок сымал ийилген.
Бирок сейрек кездешемин көп жерден,
Куш эмесмин силерге көп билинген.

Майда таштуу суу жээгинен чулдукту,
Бир көрүүгө баары куштар болушат,
Чынында эле талашсыз, бул шумдуктуу,
Сымбаттуу куш, сулуу дешип жорушат.
Мына ошол өзгөчөлүк үчүн мен
Кыргызстанга туристтерди тартамын.

Суу жээгинде майда таштын ичинен,
Көп байкалбай мен өзүмдү катамын.
Көздөрүнө чалдыкпайын деп анан,
Адамдардан ыраак жакка шашамын.

Тынч жашоону бузбагыла келгенде,
Кызыл китепке киргенбиз корголуп!
Ошондуктан биз жашаган жерлерден,
Адамдардын туура узак болгону.
Табигаттын бир бөлүгү биз дагы,
Ошондуктан досум бизди коргогун!

Серпоклюв

Я Серпоклювом назван метко.
Клюв загибается серпом.
Встречаюсь я довольно редко
И вам, конечно, не знаком.

Меня мечтают видеть все,
А я стою во всей красе
На галечниках горных.
Хорош собой бесспорно
И привлекаю неустанно
Гостей далёких Кыргызстана!

Среди камней в разливах рек
Я маскируюсь ловко,
Чтоб не заметил человек.
Я мастер маскировки!

Добавлю, что я краснокнижная птица!
Меня беспокоить никак не годится
Особенно там, где мы любим гнездиться
Нельзя человеку вблизи находиться
Ведь мы, серпоклювы, природы частица!
Друзья, помогите же нам сохраниться!

Sicklebill

I'm aptly named a Sicklebill –
My beak is bent like a sickle.
But perhaps we've never met before.
I'm rarely seen even standing still.

Everyone dreams of finding me
As I pose in all my glory
among the mountain pebbles.
I do all I can
To bring guests from faraway lands
To visit beautiful Kyrgyzstan!

Here among flooded river stones
Spread out below clear mountain skies
I like to camouflage myself unknown
to searching human eyes – in a word:
I'm a master of disguise!

We Sicklebills are a part of Nature but
Unfortunately, I'm now a Red List bird!
So, better not to build your homes too near,
Especially, where we like to nest and thrive.
But do keep on admiring us, my dears,
And do all you can to help us survive!

Кара чагала
Черная крачка
Black tern

Ак чардактар жана кара чагала бири-бирине окшош, бирок кара чагаланын сөлөкөтү көркөмдүү, куйругу оюгу менен, ал эми кара чагаланын тумшугу канжардын мизине окшош. Кара чагалалар апрель айынан май айына чейин пайда болушат жана көлмөлөрдүн саздуу жээктери боюнча Чүй өрөөнүндө анча чоң эмес санда уялашат. Кара чагала ийнеликтер жана майда балыктар менен азыктанат, тукумун өстүрүп багышат жана жай айынын аягына чейин түштүккө учуп кетишет.

Чайки и крачки похожи друг на друга, но у крачек более изящные очертания, хвост с выемкой, а клюв крачки похож на лезвие кинжала. Появляются черные крачки с апреля по май и гнездятся в небольшом количестве в Чуйской долине по болотистым берегам прудов. Питается черная крачка стрекозами и мелкой рыбой, выкармливает потомство и до конца лета улетает на юг.

Seagulls and black terns are similar to each other, but black terns have a rather elegant shape, a tail with a notch and a beak resembling a dagger blade. Black terns arrive from April to May and nest as a small population in Chui valley along the swampy shores of ponds. The bird feeds on dragonflies and small fish, raises its breed and flies away to the south by the end of summer.

Кара чабакчыл (Кара чагала)

Жумуртка басып отурам бузбай минтип салтымды,
Кара чабакчыл болом, айтам мен да дартымды.

Көйгөйүмдү менин да көз жаздымда калтырба,
Өстүрөйүн балапан тукум калсын артымда.
Билбейм, мүмкүн жакында бир заманга барабыз,
Уя салаар жер дагы издеп таппай калабыз...

Бирок азыр тирүүбүз балапандар өсүүдө,
Кармап берген балыкты рахаттана жешүүдө.
Балапанды багуудан кыйынчылык көрбөйбүз,
Бирок чоочун көздөргө көп көрүнө бербейбиз.

Мындай жашоо биз үчүн адаттагы көрүнүш,
Канат-куйрук кара үчүн бул да бизге көнүмүш.

Черная крачка

Я Черная крачка сажу на гнезде.
Я тоже, ребята, сегодня в беде!

И не проходите, пожалуйста, мимо.
Мне хочется вырастить деток любимых,
А может быть скоро такое случится,
Что негде на свете нам будет гнеститься...

Но мы ещё живы, птенцы подрастают
И рыбу в пруду с аппетитом глотают.
Старательно кормим детишек-подростков,
А выглядим скромно, не ярко, не броско.

Для нас характерна такая примета –
У нас оперение черного цвета.

Black tern

I'm a Black tern sitting on my nest.
Please, don't pass me by, guys,
I'm also in trouble these days just like all the rest.

I want to raise my beloved babies
Otherwise one day soon we won't nest
anywhere in the world –
it could happen... maybe we're next.

But for now we're still alive and our chicks are
growing up fast.
We carefully feed them and
They swallow whole fish
from ponds with great appetite.

We've got black plumage and perhaps
This characteristic will be good for us –
We look quite modest,
not too catchy or too bright.

Бүркүт
Беркут
Golden Eagle

Бүркүт – бүркүттөрдүн эң чоңу, Кыргызстанда отурукташып жашаган сейрек кездешүүчү канаттуу. 3000 метрге чейинки бийиктиктеги тоолордо байыр алган. Бүркүт менен аңчылык кылуу – кыргыздардын байыркы салттуу иши. Жаш бүркүттөрдү колго үйрөтүү үчүн уяларынан алып кетишет, бул болсо ал түрдүн жашоосу үчүн коркунучтуу, анткени бүркүттүн уясында болгону 1-2 гана жумуртка болот. Бүркүт Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

Беркут – самый крупный из орлов, редкая оседло живущая в Кыргызстане птица. Обитает в горах на высотах до 3000 м. Охота с беркутом – древнее традиционное занятие кыргызов. Молодых беркутов забирают из гнезда для дрессировки, а это опасно для существования вида, ведь в гнезде беркута появляется только 1-2 яйца. Беркут занесён в Красную книгу Кыргызстана.

The golden eagle is the largest of eagles. It is a rare sedentary bird living in Kyrgyzstan. It inhabits mountains at altitudes of up to 3000 m. Hunting with a golden eagle is the ancient traditional activity of the Kyrgyz. Young golden eagles are taken away from the nest for training, and that is dangerous for the species existence, since in the golden eagle's nest there appear only 1-2 eggs. The golden eagle is part of the Red List of Kyrgyzstan.

Бүркүт

Падышасы куштардын жырткыч Бүркүт мен болом,
Табигатта өзгөчө маанилүү роль ойногон.
Ири жырткыч куштардын сап алдында турабыз,
Бийик аска-зоолорго уябызды курабыз.

Ата салтын улантып сактап келген кыйладан,
Алып кетет адамдар балапанды уядан...
Таптайт аны мүнүшкөр баба салты уланып,
Бүркүт менен адамдар ууга чыгат – бул анык.

Бүркүттөрдүн салты ушул ата-баба жолдогон –
Коен, түлкү, суурлардан кутулганы болбогон,
Коркуп койбой төбөдөн карышкырды качырган,
Карыштырып жонуна тырмактарын матырган.

Урмат менен эстейбиз аталардын эрдигин,
Бирок баары башкача өзгөрүлгөн кез бүгүн.
Балапанды жыл сайын болбойт алып олтурган,
Табигаттын балансын кыйын болот толтурган.

Жырткыч кушмун эң күчтүү, капа болбойм анчейин,
Бирок Кызыл китепке кирип калдым кантейин.
Табигатта бүркүттөр калсын үчүн сакталып,
Уурдалбасын балапан колго өтүп тапталып.

Заман деген тынч турбай өзгөрөт го дайыма,
Оо, адамдар, бүркүттү тынч койгула жайына!
Анан дагы бүркүттөр эч түшүнбөй келишет,
Алар менен эмнеге сүрөткө түшө беришет!?
Силер үчүн бул бизнес акча тапчу көптөгөн,
Бирок тоолук бүркүттүн эркиндигин чектеген!

Беркут

Я Беркут – хищных птиц король!
В природе играю немалую роль...
Мы самые крупные хищные птицы.
Мы любим на горных обрывах гнездиться.

По старой традиции дедов, отцов
Из гнезд человек похищает птенцов...
Птенцов дрессируют и так век от века
Охотились беркуты для человека.

Обычай древний был таков –
Бил беркут зайцев, лис, сурков,
И даже волка не боялся
И с серым хищником справлялся.

Хвала, уважение делу отцов,
Но мир в наше время уже не таков.
И, если птенцов похищать год от года,
Тогда в результате скудеет природа...

Я сильная птица и этим горжусь,
Но я в Красной книге уже нахожусь.
Чтоб мы сохранились пора прекращать
Пернатых птенцов из гнезда похищать!

Ведь время уже наступило другое –
Оставьте же беркута, люди, в покое!
Добавлю, что беркуты не понимают
Зачем их на фото со всеми снимают!?
Для вас это бизнес, а гордая птица
Должна на цепи бесконечно томиться!

Golden Eagle

I'm a Golden Eagle – Monarch of the Birds of Prey,
In Nature I have quite the role to play...
My species is grand and kingly in size.
We nest in the mountain cliffs up in the skies.

According to practice and custom of yore
Our dwellings are raided today, as before,
By humans who ferret out chicks in our nests,
And raise them to hunt at man's request.

The ancient tradition was as such –
Hares, foxes, marmots in our clutch,
And not even the great grey wolf,
Our fierce advances could rebuff.

We praise and respect our father's old ways
But the world is different nowadays,
And if chicks keep on vanishing year after year,
Then ecosystems will weaken, I fear.

In fact, although I'm still a strong bird and proud,
My name in the Red List can be found.
It's time to stop, so that we are preserved,
The kidnapping practices we have observed.

After all, times have changed, so we ask of you, please,
To leave my species, the Golden Eagle, in peace!
I'll add, to conclude, that you've failed to explain,
Why do you like to take photos with us on a chain?!
For you, this is business, but for a proud bird like me,
It's painful to languish this way, don't you see?!

Ызгыт
Чибис
Lapwing

Ызгыт – өтө живопистүү чулдук. Ызгыттар март айынын башталышында учуп келишет жана дароо эле нымдуу шалбааларда, саздарда жана талааларда уяларын сала башташат. Уяларында бул канаттуулар абдан кыйкырчаак келишет – алар уяга жакын участкаларын баатырдык менен коргошот жана уяларын душмандардан сактап калышат. Бирок, тилекке каршы, бардыгынан эмес. Ызгыттар уяларын дал ошол мал жайылып жүргөн жерге салышат, таштаган жумурткалары уйлардын туягынын астында талкаланат. Күзүндө ызгыттар чоң топторго чогулушуп, түштүк жакка учуп кетишет.

Чибис – очень живописный кулик. Прилетают чибисы в начале марта и сразу начинают строить гнёзда на сырых лугах, на болотах и полях. У гнёзд птицы очень крикливы – они самоотверженно защищают гнездовой участок и спасают гнёзда от врагов. Но, к несчастью, не от всех. Гнёзда чибисы строят как раз там, где выпасают скот и кладки яиц гибнут под копытами коров. Осенью чибисы собираются в большие стаи и улетают на юг.

The lapwing is a picturesque wader. Lapwings arrive in early March and immediately start building nests in wet meadows, swamps and fields. Near their nests, the birds are very vocal: they selflessly protect the nesting site and save the nests from enemies. However, unfortunately, not from all of them. Lapwings breed exactly in the areas of cattle grazing, and clutches get destroyed under the hooves of cows. In autumn, lapwings arrange in large flocks and fly away to the south.

Ызгыт

Ызгыт болом, көп өзгөчө тарабым,
Суктангыла! Мен баарына жагамын!
Үрпөгүм бар, анан жашыл «көйнөгүм»...
Бирок эми айтайын мен көйгөйүм.

Кыргызстанга жазда учуп келебиз,
Эки-экиден жандап учуп келебиз.
Даяр болсун балдарга деп уябыз,
Башкалардан кыйла эрте курабыз,

Саздак жерде чөп үстүнө бүткөнү,
Жумурткабыз болот темгил түстөгү.
Балапандар чыккан кезде жакшы ушу,
Кам көрүү – бул, ата-эненин бактысы.

Жакындаса уябызга каргалар,
Кармашабыз, башка кандай арга бар.
Айтайынчы көйгөйүмдүн калганын,
Биздин сазга айдап келет малдарын!

Уйлар биздин кайгыбызды туябы?
Жайлоо кылып жайлап алат уяны.
Бизге кыйын, улам күйүп жанабыз,
Уябызды кантип сактап калабыз?
Түшүнгүлө, о, адамдар, тез эми,
Уябызды сактап калчу кез келди!

Чибис

Я Чибис – кулик необычный совсем.
Любуйтесь! Я нравлюсь практически всем!
И мой хохолок, и зелёные перья...
Про беды мои расскажу вам теперь я.

Весной в Кыргызстан прилетаем мы с юга,
У взрослого чибиса рядом подруга.
И раньше других прилетающих птиц
Мы гнёзда готовим для кладки яиц.

А гнёзда в траве на болоте у нас,
И яйца имеют пятнистый окрас.
Нам маленьких чибисов вырастить надо.
Любые родители птенчикам рады.

Вороны пытаются к гнёздам добраться,
Приходится с ними героически сражаться.
Но этого мало – приходит беда!
На наши луга пригоняют стада!

Становится пастбищем наше гнездовье,
Оно превращается в царство коровье!
Трагедия наша совсем не проста...
Ну как наши гнёзда спасти от скота?
Ты мудр, человек, постарайся понять,
Что наши гнездовья пора охранять!

Lapwing

I am a Lapwing unusual at all.
Admire! Almost everyone likes me!
And my crest, and green feathers ...
Now I will tell you about my troubles.

In the spring we fly to Kyrgyzstan from the south,
An adult lapwing has a girlfriend nearby.
And before other birds arriving
We prepare nests for laying eggs.

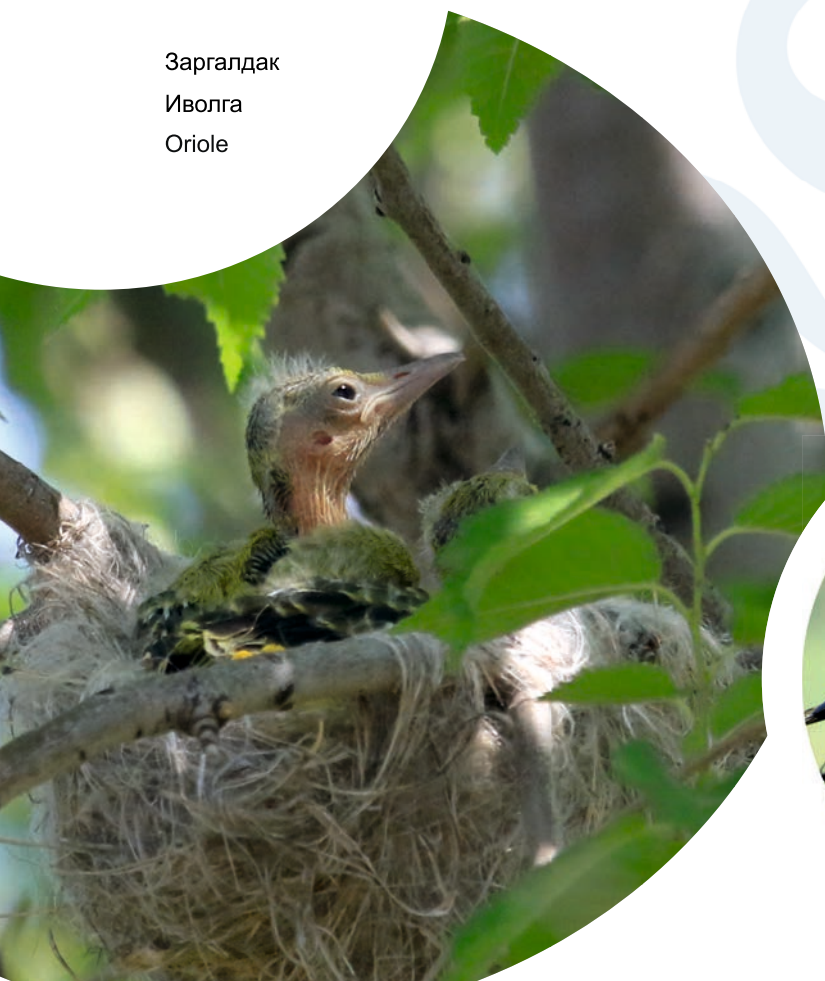
And the nests in the grass in the swamp,
And the eggs are spotty.
We need to grow small lapwing.
Any parents are happy for the chicks.

Crows are trying to get to the nests
We have to fight heroically with them.
But this is not enough, trouble comes!
Not our meadows drive herds!

Our nesting becomes pasture,
It turns into a cow kingdom!
Our tragedy is far from simple ...
Well, how to save our nests from cattle?
You are wise, man, try to understand
What time to guard our nests!

Заргалдак
Иволга
Oriole

Бул ачык түстөгү кооз чымчык бизге май айында учуп келет, ал эми августта учуп кетет. Ушул кыска мезгил ичинде заргалдак уя салганга, балапандарын чоңойтконго жана сан жеткис ырларын сайраганга жетишет. Жөн жеринен аны чымчык-сыбызгы деп аташпайт. Ал сүйүүнүн жазгы ырларын ырдап, ал эми жайында уяларын коргоосу керек – заргалдак такыр башкача үндөрдү чыгарат, алар мышкытын мыелогон үнүн эске салат. Ошон үчүн ал экинчи атка – “канаттуу мышкык” атына ээ болгон.

Эта яркая красивая птица прилетает к нам в мае, а в августе улетает. За это короткое время иволга успевает обустроить гнездо, вырастить птенцов и спеть несчётное количество песен. Не даром её называют птица-флейта. Это весенние песни любви, а летом, когда нужно охранять гнёзда – иволга издаёт совсем другие звуки, которые напоминают кошачье мяуканье. За это она получила второе прозвище – «пернатая кошка».

This bright beautiful bird flies to us in May and leaves in August. Over this short period of time, the oriole manages to build a nest, raise the nestlings and sing countless songs. It comes as no surprise that the oriole is called a flute bird. These are the spring songs of love, and in summer, when one has to guard nests, the oriole produces absolutely different sounds that resemble a cat meowing. Because of this, the oriole has its second name – a feathered cat.

Заргалдак

Заргалдакмын чыйырчыктан чоңураак мен келемин
Бак башында олтуруп тынбай сайрай беремин.
Ачык түстүү кийимим берет мага жарашык,
Сары түсүм өзүмө турат, чиркин, жарашып.

Бул түс мени көп жерден жашыра албайт, билемин,
Бирок дайым сактанып аяр, элпек жүрөмүн.
Бак-дарактын башынан жебе сымал өтөмүн,
Сулуулугум бир ирет мен белгилеп кетемин.

Кыймылдарым абдан бат, бирок жүрөм аярлап,
Көрөм деген мени издеп оңой менен таба албайт.
Балапандар кыйналбай өсүшсүн деп бактылуу,
Булалардан чогултуп уя салам жыпжылуу.

Уябызды бутакка асма кылып жасайбыз,
Балапанды чыгарып ошол жерде жашайбыз.
Бирок биздин уяны коргоо кыйын каргадан,
Каракчылык каргалар кыла берет ар качан.
Жумуртка, балапанды да баарын жешет турбайбы!
Токтоткула, болду эми, тоногонду – мындайды!

Иволга

Я Иволга – птица побольше скворца.
Я в кронах деревьев пою без конца!
Довольно красиво и ярко одета –
Моё оперение желтого цвета.

Цвет желтый совсем не дает маскировки
Но я осторожна, движения ловки,
Лечу между кронами словно стрела!
И очень красива, и очень мила!

Подвижна, быстра и всегда осторожна
Увидеть меня ну почти невозможно.
Из тонких волокон я гнезда сплетаю,
Чтоб птенчиков вырастить горя не зная.

А гнезда у нас, как гамак между веток
И там суждено нам выращивать деток.
Но трудно гнездо уберечь от ворон.
Разбойники эти наносят урон –
И яйца съедают и даже птенцов!
Не трогайте гнезда в конце-то концов!

Oriole

I am the Oriole, a bird larger than a starling.
I sing in the crowns of trees endlessly!
Pretty, pretty and brightly dressed
My plumage is yellow.

The color yellow does not mask at all
But I'm careful movements of dexterity,
I'm flying between the crowns like an arrow!
And very beautiful, and very sweet!

Agile, fast and always careful
It's almost impossible to see me.
From thin fibers I weave nests
To nestlings grow grief without knowing.

And our nests are like
a hammock between branches
And there we are destined to raise children.
But it's difficult to protect the nest from ravens.
These robbers do damage
And the eggs are eaten even by the chicks!
Do not touch the nests in the end!

Жалтырак мыймыт

Расписная синичка

White-browed
Tit Warbler

Бул жагымдуу чымчыктын боектору анын аталышына туура келет – ал түстөрдүн кайталангыс гаммасы: көк, көгүлтүр, көгүш, кызгылтым түс менен боелгондой. Жалтырак мыймыт Кыргызстандагы эң кичинекей чымчыктардын бири болуп саналат. Ал болгону 6-8 грамм жана өзүнүн сфералык уясына 2 сантиметр болгон кичинекей жумурткаларын таштайт. Мындай кичинекей чымчык сууктан коркпойт жана деңиз деңгээлинен 2200-3000 метр бийиктиктеги тоолордо жыл бою жашайт.

Окраска этой милой птички соответствует её названию – она расписана неповторимой гаммой красок: голубой, синий, фиолетовый, красноватый. Расписная синичка одна из самых маленьких птичек Кыргызстана. Весит она 6-8 грамм и откладывает свои малюсенькие 2-х сантиметровые яйца в сферическое гнездо. Такая малышка не боится морозов и живёт в горах круглый год на высотах 2200-3000 метров над уровнем моря.

The colour of this cute bird matches its name. It is decorated with an inimitable gamut of colours – light and dark blue, violet, reddish, yet has white eyebrows. This is one of the smallest birds of Kyrgyzstan. It weighs 6-8 grammes and lays its tiny 2-centimeter eggs into a spherical nest. This mite is not afraid of frost and lives in the mountains all year round at altitudes of 2200-3000 meters above sea level.

Кооз короолу (Жалтырак мыймыт)

Таанышалы, келгиле, менин атым Короолу,
Болгондо да чымчыктын эң коозу боломун.
Боек менен сүрөтчү дыккат боеп койгондой,
Канат, куйрук – баарысын көрсөң көңүл тойгондой.

Кызгылт, көгүш, сыя түс тандап алып болгондон,
Түстөрүн да аярлап өтө шайкеш колдонгон.
Тропикалык куштарга абдан окшош болобуз,
Токойлордо жашайбыз, бадалдарга конобуз.

Уябызды тоголок формада биз салабыз,
Капталынан кичине ооз кылып алабыз.
Эңилчек, мох, желенин жакшыларын тандайбыз,
Куш жүнүнөн ичине мамык орун камдайбыз.

Анан ошол уяда балапанды багабыз,
Жылуу-жумшак жатса алар, тынч болот да санаабыз.
Өсө берсин ошентип балапандар торолуп,
Көбөйүшсүн кичине, кооз чымчык короолу!

Расписная синичка

Давайте знакомиться, я вас не знаю.
Я птичка Синичка причем расписная!
Как будто дизайнеры мне акварелью
Старательно очень раскрасили перья!

Цвет очень красивый размытый такой –
Сиреневый, розовый цвет, голубой!
На птичек тропических очень похожи.
Живем мы в лесах и в кустарниках тоже.

А гнезда мы строим сферической формы,
Дверь делаем сбоку – для нас это норма.
Лишайник используем, мох, паутину,
Из перьев и шерсти готовим перину.

И в домике этом детишек растим,
Тепло и уютно, и радостно им!
Так пусть же растут расписные синички –
Такие чудесные мелкие птички!

White-browed Tit Warbler

I'm a bird tit and painted!
As if the designers were me watercolor
Diligently very colored feathers!

The color is very beautiful blurry such-
Lilac, pink, blue!
On tropical birds are very similar.
We live in forests and shrubs too.

And we build nests of a spherical shape,
We make the door on the side
- for us this is the norm.
We use lichen, moss, cobwebs,
From feathers and wool
we prepare a feather bed.

And in this little house we grow up,
Warm and comfortable, and joyful to them!
So let the painted titmouse grow
Such wonderful little birds!

Жыланчы

Обыкновенный
змеяед

Short-toed
Snake Eagle

Жыланчылар Кыргызстанга мартта учуп келишет жана адатта арчанын, долононун бактарына уя салышат. Май айында уяда болгону бир гана жумуртка пайда болот. Ошол бир гана балапанды да чоңойтуу жеңил эмес – анткени анын тамактануусуна жыландар керек, алар болсо Кыргызстанда аз гана калды. Жыланчы Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

Обыкновенный змеяед прилетает в Кыргызстан в марте и гнездится обычно на деревьях арчи, боярышника, лоха. В мае в гнезде появляется только одно яйцо. И одного-то птенца вырастить не просто – ведь ему для питания нужны змеи, которых в Кыргызстане осталось не много. Обыкновенный змеяед внесён в Красную книгу Кыргызстана.

The short-toed snake eagle arrives in Kyrgyzstan in March and nests usually on the trees of juniper, hawthorn and oleaster. In May, only one egg appears in the nest. However, even one nestling is not easy to grow: it needs to be fed on snakes, which are not abundant in Kyrgyzstan anymore. The short-toed snake eagle is part of the Red List of Kyrgyzstan.

Жыланчы

Жылан жегич атагым,
Жалаң жылан тамагым.
Илгиртпей барып тутамын,
Имерип туруп жутамын.

Суу жылан да кармаймамын,
Уу жылан да кармаймамын.
Жыландардын түрү көп,
Баарын бирдей жайлаймын.

Кээде бака, чычканды
Айла жоктон жалмаймын.
Бирок, жыланга жетпейт баарысы,
Жыландан такыр танбаймын!

А балдарга эмне жедирем?
Шаштырып оозун ачышат!
Жылан таап бербесем,
Башкасын жебей качышат!

Бирок, тамак табылбай,
Азайып барат капырай.
Айланып учсам күн бою,
Жолукпайт жылан такыр ай!

Ачка калган күндөр көп,
Башка азык оозго татыбай.
Оо, адам, кудай жалгагыр!
Ансыз да мага азык аз,
Өлтүрбө, тийбе жыланга!
Сактап кал адам бүркүттү,
Сообуң тийип кыраанга!

Обыкновенный змеяд

Я Змеяда, в моём меню
По большей части змеи.
Я виртуозно их ловлю,
Проглатывать умею.

Ужей и полозов ловлю,
Гадюк и ящериц люблю,
И щитомордник много лет
Мне попадался на обед.

Порой лягушек, грызунов и жаб употребляю,
Но змеи лучшая еда – я их предпочитаю!
А как выкармливать детей?
Кормить их нужно поскорей!

Подходит им один трофей –
Птенцы едят лишь только змей!
Но почему-то пищи стало
Для змеяда очень мало...

А если целый день летать,
А змей нигде не видно,
То мне придется голодать,
А это так обидно...

О, человек! Мою еду, пожалуйста, не трогай!
В природе пищи для меня и так уже не много.
Не убивайте змей, не надо!
Спасите, люди, змеяда!

Short-toed Snake Eagle

My menu, as a Snake Eagle,
Consists of mostly snakes.
I capture, skillfully, a mouthful,
Allowing no mistakes.

Serpents and lizards, I adore,
Grass-snakes and whipsnakes even more,
And the Halys Viper, to this day
Makes the perfect snake soufflé.

A frog, a rodent or a toad will,
on occasion, get me through,
But snakes remain my favorite meal
– and long-term only they will do.

From this some pressing questions spring:
How will my younglings spread their wings?
How can I hope to feed my chicks?
With threats to their reptilian mix.

For in the recent years we've found,
That as we've soared and scoured the ground,
The snakes that once had ruled the scene,
The main source of our nourishment,
Today are few and far between,
Engendering discouragement.

And thus, oh people,
I ask of you to leave my snakes alone,
For there is little else to feed us eagles,
as back chicks or when full-grown grown.
Don't kill the snakes we need to survive,
Help the short-toed snake eagle thrive!

КУШКАРОО БАТЫШ ТЯНЬ-ШАНДАГЫ ЭКОТУРИЗМДИН ЖАҢЫ БАГЫТЫ

Кушкарроо же бёрдвотчинг – бүгүнкү күндө экологиялык туризмдин жаңы багыттарынын бири болуп саналат. Англис тилинен сөзмө-сөз которгондо «birdwatching» «канаттууларга байкоо жүргүзүү» дегенди түшүндүрөт. Ошондой эле сүйүүчүлөрдүн орнитологиясы катары дагы түшүнүүгө болот, бул адамга канаттуулар жана алардын дүйнөсү менен жакыныраак таанышууга мүмкүнчүлүк берет. Заманбап кушкарроочу үчүн зарыл болгон нерселер – бул мыкты камера, дүрбү жана канаттуулардын сайраган кереметтүү үнүн жазуу үчүн диктофон.

Батыш Тянь-Шандагы туризмдин ушул түрүн өнүктүрүү максатында мүмкүнчүлүктөрдү изилдөө үчүн БУУӨП/ГЭФтин «Туруктуу жашоо шарттарын колдоо үчүн Батыш Тянь-Шань тоо экосистемасынын глобалдык маанидеги биоартүрдүүлүгүн жана аны менен байланышкан жер жана токой ресурстарын сактоо» долбоору 2019-жылы «Алатай» жана «Кан-Ачуу» мамлекеттик жаратылыш парктарынын аймактарындагы кушкарроочулардын тобунун изилдөө сапарларын каржылаган.

Бул парктар, биринчи кезекте, фауна жана флоранын эндемикалык жана сейрек кездешүүчү түрлөрү, анын ичинде ак илбирс, ак тырмак аюу байырлаган, Семенов карагайы, суусамыр чайыры ж.б. өскөн жерлер катары белгилүү. Парктар Токтогул жана Тогуз-Торо райондорунда жайгашкан жана өлкөнүн өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарынын арасында “жаш” деп эсептелет.

Сапарлардын жүрүшүндө топ жергиликтүү орнитофаунаны изилдеди жана экотуризмдин өнүгүү үчүн мүмкүнчүлүктөрүн баалады. Фотокамералардын объективдерине канаттуулардын бир нече ондогон түрлөрү түшүп калган, алардын арасында Кызыл китепке катталгандары дагы бар болуп чыккан. Андан тышкары экспедиция канаттууларга байкоо жүргүзүүгө жана туристтик каттамдардын картасын түзүүгө мүмкүн боло турган түйүндөрдү аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Ошентип кушкарроо кызыктуу иш болуп саналат жана ошол эле учурда илимдин өнүгүшү үчүн дагы, калкты экологиялык тарбиялоо үчүн дагы баалуу пайда келтирет. Бул биологиялык ар түрдүүлүктүн сакталышы жана көбөйүшү үчүн өтө маанилүү.

БЁРДВОТЧИНГ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ЭКОТУРИЗМА НА ЗАПАДНОМ ТЯНЬ-ШАНЕ

Бёрдвотчинг – одно из молодых на сегодня направлений экологического туризма. Дословно «birdwatching» переводится с английского как «наблюдение за птицами». Можно еще трактовать как любительская орнитология, что дает возможность человеку поближе познакомиться с птицами и их миром. Все что нужно для современного бёрдвотчера – это хорошая камера, бинокль и диктофон, чтобы записывать волшебное пение птиц.

Для изучения возможностей для развития этого вида туризма в Западном Тянь-Шане, проект ПРООН/ГЭФ «Сохранение глобально значимого биоразнообразия и связанных с ним земельных и лесных ресурсов Западного Тянь-Шаня для поддержки устойчивых средств существования» профинансировал в 2019 году исследовательские поездки группы бёрдвотчеров на территорию государственных природных парков «Алатай» и «Кан-Ачуу». Эти парки известны, в первую очередь как места обитания эндемичных и редких видов фауны и флоры, в том числе снежного барса, медведя белокоготного, пихты Семенова, смолёвки суусамырской и др. Парки расположены в Токтогульском и Тогуз-Тороуском районах и считаются «молодыми» среди особо охраняемых природных территорий страны.

В ходе поездок группа изучила местную орнитофауну и оценила возможности для развития экотуризма. В объективы фотокамер попали несколько десятков видов птиц, среди которых были и краснокнижные. Кроме того, экспедиция позволила определить точки, откуда можно вести наблюдение за птицами, и сформировать карту туристических маршрутов. Таким образом, бёрдвотчинг, являясь увлекательным занятием, одновременно вносит ценную пользу и для развития науки, и для экологического воспитания населения, что крайне важно для сохранения и приумножения биологического разнообразия.

BIRDWATCHING AS A NEW TYPE OF ECOTOURISM IN THE WESTERN TIAN SHAN

Today birdwatching is one of the most recent types of ecotourism. The term 'birdwatching' is self-explanatory and refers to the observation of birds. It can also be interpreted as amateur ornithology, making it possible to get better acquainted with birds and their world. All a modern birdwatcher needs to have is a good camera, pair of binoculars and voice recorder to record enchanting birdsongs.

To explore opportunities for this type of tourism in the Western Tian Shan, in 2019, the UNDP/GEF 'Conservation of globally important biodiversity and associated land and forest resources of Western Tian Shan mountain ecosystems to support sustainable livelihoods' project financed the research visits of a group of birdwatchers to 'Alatai' and 'Kan-Achuu' State Nature Parks. These parks are known primarily as the habitats of endemic and rare species of fauna and flora, including the snow leopard, white clawed bear, Semenov's fir-tree, Suusamyr catchfly, etc. The parks are located in Toktogul and Toguz-Toro rayons and reckoned young among other protected areas of the country.

During the visits the group studied the local avifauna and assessed opportunities for ecotourism development. Several dozen species of birds, including those from the Red List, were caught in the camera lenses. Moreover, the expedition allowed identifying the potential birdwatching points and forming a map of tourist routes. Thus, an exciting activity of birdwatching also brings valuable benefits for the scientific development and public environmental education, which is extremely important for the biodiversity conservation and augmentation.

ДҮЙНӨ КАНАТТУУЛАРЫ

«Дүйнө канаттуулары» бөлүмүндө Адриана Динунун жылдын ар кайсы мезгилинде ар кайсы өлкөлөрдө тартылган сүрөттөрү көрсөтүлгөн.

Адриана Дину айлана-чөйрөнү коргоо жана туруктуу өнүгүү жаатында 30 жылдан бери иштеп келет.

Учурда БУУӨПтүн Программаларын жана саясатын колдоо бюросунун директорунун орун басары.
«Ар дайым биоартүрдүүлүккө жакынмын жана жаратылышты сүрөткө тартканга кызыгам. Мен куштарды, ак илбирстерди, ягуарларды, финбосторду жакшы көрөм!»

Адриана Дину

ПТИЦЫ МИРА

В разделе «Птицы мира» представлены фотографии Адрианы Дину, сделанные в разных странах в разное время года.

Адриана Дину около 30 лет работает в сфере окружающей среды и устойчивого развития. В настоящее время она является заместителем директора Бюро поддержки программ и политики ПРООН.

«Всегда увлечена биоразнообразием и обожаю фотографировать природу. Люблю птиц, снежных барсов, ягуаров, финбосов - всю дикую природу!»

Адриана Дину

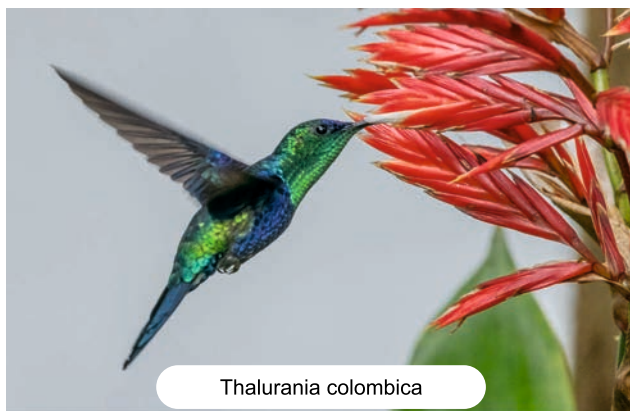
BIRDS OF THE WORLD

The section «Birds of the World» presents photographs of Adriana Dinu taken in different countries at different times of the year.

Adriana Dinu has been working on environment and sustainable development for about 30 years. She is currently the Deputy Director of the UNDP Bureau for Program and Policy Support.

«Passionate about biodiversity and nature photography, always. Love birds, snow leopards, jaguars, fynbos - all wildlife!»

Adriana Dinu

Thalassarche cauta

Sarcoramphus papa

Psarocolius montezuma

Cyanerpes cyaneus

Phalacrocorax varius

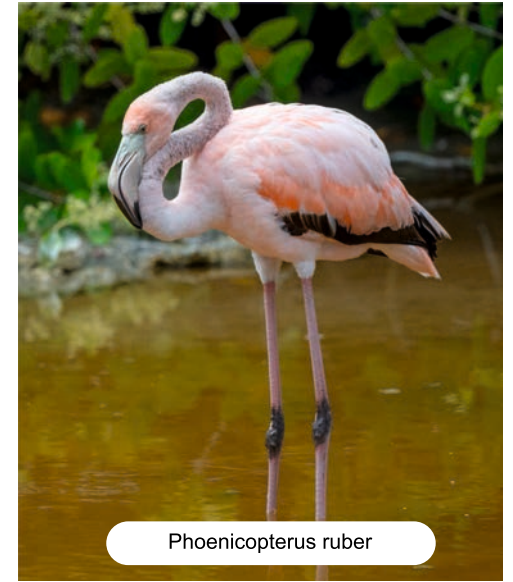
Setophaga coronata

Sula nebouxii

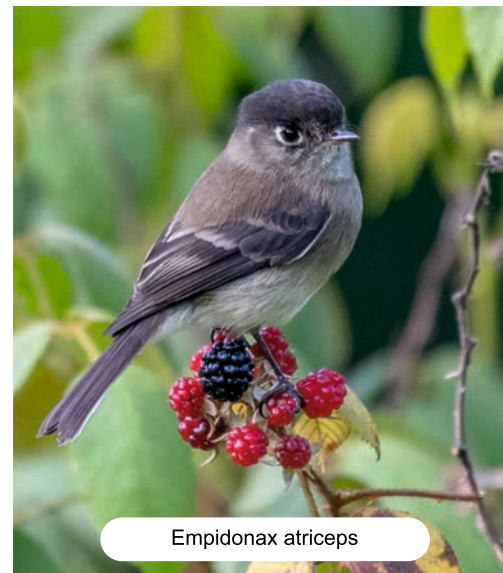
Ramphastos ambiguus

Phoenicopterus ruber

Thalassarche melanophris

Empidonax atriceps

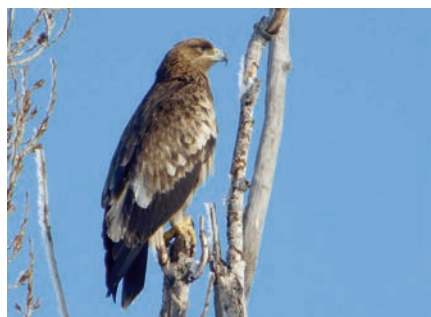
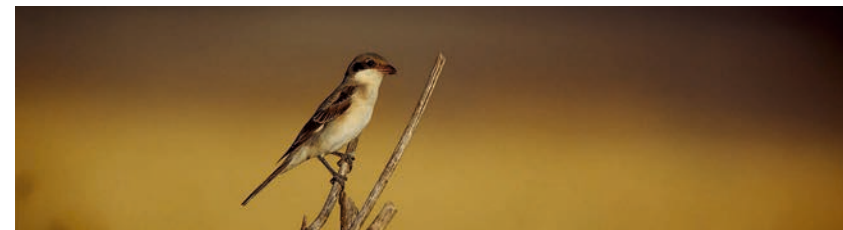

Setophaga virens

БИОАРТУРДУУЛУК

БИОРАЗНООБРАЗИЕ

BIODIVERSITY

КОРУТУНДУ

Урматтуу окурман, сен бул китепти окуп, сүрөттөрдү кылдаттык менен карап чыгып, албетте, биз менен бир өлкөдө чогуу жашаган канаттуулардын канчалык кооз, ар түрлүү жана кызыктуу экендигин, алардын көпчүлүгүнүн канчалык коргоосуз экендигин билдиң. Бирок сен бул китептин беттеринде болгону жыйырмадан ашык куштардын түрлөрүн кезиктирдиң. Чындыгында, Кыргызстанда окумуштуулар 400гө жакын канаттуунун түрүн аныкташкан! Эми куштар биздин жардамыбызга жана коргоого муктаж экендигин билесиң. Адамдардын иш-аракетинин натыйжасында канаттуулар өлүп калбашы үчүн адамдар колунан келгенин баарын жасашы керек. Адамдар менен куштар ынтымакта жашай турган күн келет деп ишенебиз.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дорогой читатель, ты прочел эту книгу, внимательно разглядел фотографии и, конечно, понял, как красивы, разнообразны и интересны птицы, живущие с нами в одной стране, как беззащитны многие из них. Но на страницах этой книги ты познакомился только с двумя десятками видов птиц, а на самом деле в Кыргызстане учеными зафиксировано около 400 видов птиц! Теперь ты знаешь, что пернатым необходима наша помощь и охрана. Люди должны сделать всё возможное, чтобы птицы не погибали в результате человеческой деятельности. И мы надеемся, что настанет день, когда люди и птицы смогут жить в гармонии.

CONCLUSION

Dear reader, you have read this book, carefully looked at the pictures and, of course, understood, how beautiful, diverse and interesting are the birds living with us in this country, how defenseless many of them are. However, in the pages of this book, you have acquainted only with two dozens of bird species, yet in fact the scientists had registered about 400 species of birds in Kyrgyzstan! Now you know that the feathered tribe needs our help and protection. People should do everything possible to prevent birds dying as a result of human activities. And we hope that the day will come when people and birds can live in harmony.

Scan with **ARLOOPA**

Полноправные люди.
Устойчивые страны.

1. ЗАГРУЗИ
ARLOOPA

2. НАПРАВЬ ЭКРАН НА
МАРКЕР

3. СФОТОграфируй
СНЕЖНОГО БАРСА

4. ПОДЕЛИСЬ ФОТО,
ИСПОЛЬЗУЯ
#SaveSnowLeopard

